

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT 1996

**HISTORISK FORENING
FOR
GRÅSTEN BY OG EGN**

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1996

Redaktion:

Elsebeth Thygesen Kristensen

Kirsten Thomsen

Foto:

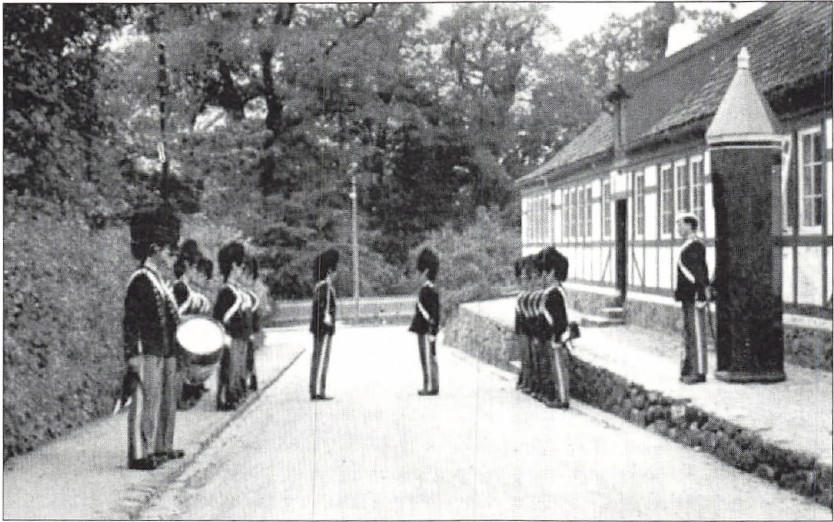
Hvor intet andet er angivet er fotografierne fra lokalhistorisk arkiv.

Forsidebillede:

Billedet viser en af de krukker med margueritter, der pryder slotets terrasse. Margueritten hedder »Sofiero« og stammer fra Dronning Ingrids barndomshjem ved Helsingborg.

Foto: H. C. Lassen

Gråsten: Gardens vagtafløsning (ca. 1949).

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1996

Indhold

<i>Anne Wolden-Ræthinge:</i>	Min barndoms by - Sønderjyske stemninger	5
<i>Uddrag af Flensborg Avis d. 21.8.1936:</i>	En strålende dag i Gråsten	15
<i>Gert Ove Hansen:</i>	Beretning om et rederi	27
<i>Holger Jacobsen:</i>	Nalmadebro	39
<i>Elsebeth Thygesen Kristensen:</i>	Prædikestolen i Rinkenæs Korskirke og kunstneren bag den	48
<i>Hans Sahl:</i>	En af mine »forunderlige« rejser	52
<i>Elsebeth Thygesen Kristensen:</i>	Årets gang	58
<i>Hans Paulsen:</i>	Beretning fra arkivet	68
<i>Frede Chr. Ihle:</i>	Årsberetning	69
	Oplysninger til medlemmerne	71

Min barndomsby - Sønderjyske stemninger

Anne Wolden-Ræthinge (Politikens »Ninka«) er født i Gråsten som datter af daværende kriminalassistent Povl Ræthinge og daværende toldassistent Ellen Margrethe Wolden Ræthinge. Hun startede sin journalistiske karriere som elev ved »Sønderjyden« i Sønderborg og har siden 1961 været tilknyttet Politiken, har bl.a. i 1989 udgivet »Dronning i Danmark«, Margrethe den Anden fortæller om sit liv, og i efteråret 1996 »En familie og dens dronning«, samtaler med fem af kongefamiliens medlemmer. Nedenstående barndomserindringer fra Gråsten er første gang bragt i Politiken 1969.

Den sidste del, der omhandler tiden i Sønderborg er udeladt her.

JEG ER slotsaftappet.

Mit første blik af denne verden gled ud i den lyse sommerdag via Gråsten Slots kæmpemæssige palærunder, hen over den pompøse trappes amfiteatraliske halvmåne og ud i slotssøen, hvor svanerne, vuggende for egne sejle, kastede anker i bevidstheden.

Siden har synet af svaner altid bragt mig lige lugt tilbage til barndommens Illyrien, hvor svaner, året rundt og overalt i slotsøen, i havnen, i hver vig af Flensborg Fjord - bestandig sejlede ind og ud af begivenhederne, formgav minderne, blev den gennemgående illustration, bomærket, så at sige, i min barndoms bog.

Jeg tror ikke, livet slutter ved de 17. Tværtimod.

Men jeg tror på navlestrengens tilstedeværelse. På nethindens

førsteindtryk. På miljøets runeristning af sindet. Derfor bli'r jeg ganske vemodig, rent ud sentimental, når jeg tænker på Gråsten - Rinkenæs - Sønderborg, min barndoms triangel, hæftet sammen med Allsund og Flensborg Fjords blågrå sløjfe, garneret med Broagers tvillingetårn, Dybbøls korpulente banke, møllens profil, Sandbjerg Slots klassicisme, Sundeveds bræmme af varme teglværker, vinterens snekalot på fangetårnet i Sønderborg, fiskerbåde i tøj ind gennem æ'sundgaf - og så iøvrigt det ganske omliggende landskab gennembrudt af de levende hegn. Om sommeren som kantet af en duftende Tønderknipling, gjort af hyld og hassel, brombær og kaprifol.

Alt dette har man frivilligt forladt.

Men før det endelige farvel havde man gennemlevet en serie opbrud, fremkaldt af såvel fars som mors nære tilknytning til staten og al dens vilkårlighed. Far var kriminalbetjent, mor toldassistent i Gråsten. Som ungt forlovet par var de kommet til Sønderjylland få år efter genforeningen, og en solfyldt septemberdag begav de sig på cykel ad den humplede, makadamiserede landevej til Dybbøl kirke, tøjrede deres hund til et træ ved kirkegårdsdiget, gik ind og blev viet og cyklede hjem igen til Gråsten Slot.

Her havde retslokaler og politigård sæde, og her havde dommer, politimester og far, sammen med andre politifolk, fået tjenestebolig.

Sandheden i hævde husker jeg såmænd ikke stort fra al denne herskabelighed, som så ganske ufortjent var overgået mine søskende og mig. Jeg selv var kun tre år, da familien efter i alt ti års slotsliv, måtte forlade de højloftede omgivelser, fordi de mange lejligheder måtte rømmes til fordel for det daværende kronprinsepar.

De kongelige var i deres legitime ret, men min royalisme fik, ganske vist på efterkrav, et alvorligt skud for boven, da det år senere gik op for mig, hvilken eventyrlig legeplads vi således var blevet fordrevet fra.

Dog skulle skam få en, om ikke det øvrige Gråsten nok var en messe værd. Vi flyttede til byens modsatte kant, Konkel, og fra

denne tid er det vel min hukommelse manifesterer sig for alvor. Men vage indtryk fra slottet holder sig endnu. Et flimrer af hvidt. Formodentlig de store træers skyggedans på de hvidkalkede slotsmure.

De blomstrende gråsteneres hvidrødlige baldakin svævede hen over parken. En fodsid hvid musselinkjole og lille hvid broderie anglaise kyse, frembåret af min mor på det tidspunkt, da feminiteten var i højsædet og frikadeller ved ørerne på mode.

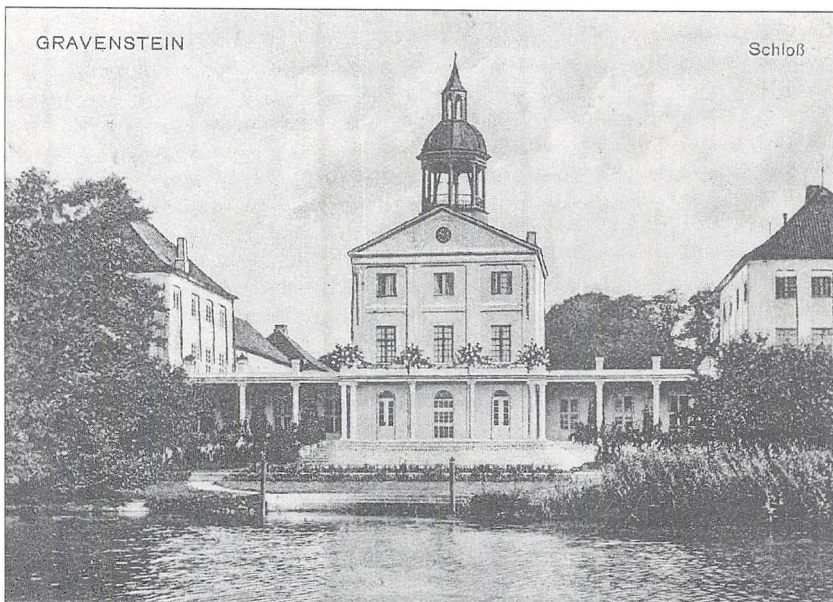
Min fars hvide bøllehat, der forkyndte, at nu var sommeren over os. De mange små broers hvide rækværk, hvorover man i timevis kunne hænge og betragte fiskenes nonstop forbidefilering og håbe på, at en fed hundredårig karpe ville ha'den godhed at lægge vejen nedenunder.

Som modsætning til al hvidheden vandrede på de smalle skovstier de sorte fede glinsende snegle, som vi respektfuldt veg udenom, ganske særligt efter at en upædagogisk møster havde fortalt, at det var små forældreløse negerbørn, vi ellers af vanvare trådte ihjel.

Og så igen - svanerne. På vandet så yndefulde, i land så retshaveriske og faretruende, når de kom brusende med udspilet fjerderham, parat til hug. Min dristige storebror bad i den modne alder af 2 år en sådan landfast svane om at være så venlig at flytte sig. Mine forældre var stivnede, rædselsslagne øjenvidner til dialogen, der forbløffende nok endte med den vrede hunsvanes knurrende retræte.

Ellers var det de store skove af skræppeblade, jeg huskede. De selvsamme, H.C. Andersen lod sig inspirere af, og som stadig, små hundred år senere, var fortræffelige paraplyer under hvilke man i fred og ro kunne sidde og studere omverdenen, mens sommerregnen dryppede.

Min søster og bror, derimod, kan berette om helt anderledes dramatiske hændelser, som min unge alder forbød mig at deltage aktivt i, om end jeg af og til figurerede som biperson, hændelser, som da også indbragte dem selv mange klaps og talrige timers mørkearrest. Således deres vovelige ekspeditioner ud på slotssøen

Gråsten slot så således ud i Ninkas første barndomsår - før ombygningen i 1936.

for, udelukkende i videnskabens tjeneste, at konstatere, om man kan gå på andemad, hvorvidt hejrer lader sig håndfange, eller hvor tæt på en våge, isen kan bære. Lutter nyttige formål.

Et andet forfriskende initiativ var en ret nervepirrende kælketur ned ad slotstrappen, lidt uden for den normale vintersæson, nemlig omkring Sct. Hans. Min søster forrest, med en blodig næse, veninden Kirsten med knubs og hudafskrabbinger, min bror, som feltogets general og derfor med alle øverstbefalendes tilbageholdenhed, placeret i bagerste frontlinje og ganske uskadt.

Graveren

Min første sammenfattede erindring daterer sig til mine spadse-
reture med frk. Frandsen.

Frk. Frandsen var ansat på toldboden, og frk. Frandsen kunne

li' at gå lange ture. En af de længste var ad landevejen til Gråsten gamle kirkegård, vel ikke mere end et par kilometers penge, men dog mange skridt for et par fire-årige ben.

Men jeg gik dem gerne og med en egen hjerteskræende gru, for jeg vidste, at derude på kirkegården lå naboens søn begravet, for mig en ufattelig ting at ligge alene i en kiste så umådelig langt fra sit hjem, og uden lys eller mad eller anden form for fortrøstning. Jeg havde aldrig set ham, kun hørt om hans triste skæbne, 18 år og død af lungetæring, som det dengang hed. Men jeg sørgede dybt og fandt det troløst, at hans forældre ikke stadig gik i sort og græd åbenlyst hver eneste dag, og tog derfor med så megen mere tyngde sorgen på min kappe, som en nidkær pligt, der var blevet mig pålagt.

Allerede dengang må det ha' dæmret for mig, at verden er af lave, når børn dør før deres forældre, og det mindste jeg forlangte var da i hvert fald, at tragedien kunne ses på dem.

Da jeg få år efter, gennem mit bekendtskab med provstefamilien i Rinkenæs, senere biskop Beyer, gang på gang blev vidne til graverens triste håndværk, forstod jeg ikke min mors ønske om engang at komme til at ligge med »en smuk udsigt« -nemlig over Flensborg Fjord. Thi døden var grim, kun orme og ensomhed, og det var ganske umuligt, at man skulle glæde sig over noget som helst, allermindst en smuk udsigt, når først man var nået til bunden af graverens dybe hul.

Jeg kan endnu mærke det gys, der ramte marven, når jeg på min vej til eller fra leg i præstegårdshaven, fik øje på en af de nyere grave, og med et choks intensitet måtte registrere, at graven, efter et natligt regnskyl, var sunket, så det var synligt fra gårdsdagens besøg. Jeg forestillede mig den døde mere og mere desperat og gispende i sit fangenskab dernede, med jordens tag trykket tættere og tættere sammen omkring hals og krop.

Og jeg spekulerede på, om ikke præstebørn - i givet fald - var mere i salveten end en anden en, hvis forældre ikke engang var medlemmer af folkekirken.

Strix Bubo

Derudover var der ikke megen tid til filosoferen. Far kørte mig til frk. Schrøders børnehave, hver eftermiddag gik med leg ovre på ringriderpladsen, hvor det blev et kunststykke at manøvrere uden om de altid friske kokasser, der vakte vor unge piges forståelige ophidselse, når de blev hjembragt, våde og lugtende, på bagen af mine røde overalls.

Og hver søndag gik familieudflugten til Humlebakkerne eller Hjertehøj, med saftvand og sandkage og mine forældre som et par meget vidende ciceroner udi de botaniske og zoologiske eventyr, der altid ventede os i Dyrehaven og stjerne omkring slotssøen. Ræve- og grævlingehuler, råvildt og harer, egern og ugle hørte til de daglige oplevelser. Og hjemme i kulkælderen havde vi hornuglen Strix Bubo siddende med meget store og arrige gule øjne og i gården havde vi et stort bur, hvor far, iført svære, langskafede læderhandsker, fodrede et egernpar.

Hjertehøj

Et rådyrkid og en hareunge, lappedykkere, korsnæb og en stor fed snog havde også været pensionærer i vor hjemlige zoologiske have, der nærmest var opstået som nødlazaret for forkomne og forladte dyreunger, som folk kom til far med, fordi de vidste, at han med stor omsorg og tålmodighed påtog sig deres pleje. Dertil kom så selvfølgelig de hvide mus, pindsvin og marsvin, der indgår i alle børns påklædning, samt kat og hund, som regel flere styks ad gangen.

Under alle omstændigheder var det en fabel hver sommer at se os drage af sted til sommerhuset på Rønmø, med den lejede taxa trykket til jorden af bure med hvæsende egern og katte og vi andre trykket ned i sæderne af store og små hunde, for slet ikke at tale om det antal stykgods, der skulle medbringes til seks ugers ferie på den dengang så primitive ø, hvor der var fire kilometer til nærmeste handlende, og hvor fastlandet kun kunne kontaktes en gang i døgn, afhængig af tidevandets forogodbefindende.

Ellers var sommerens højdepunkt landauerturen ned langs Flensborg Fjord. Det var som juleaften midt på året. Længe før den aftalte dag blev der bagt og kogt, og vi børns beskedne bidrag bestod i at sende en hærskare af mariehøns op til Vorherre, for så indtrængende som det var dem muligt at bede om godt vejr det fornødne antal timer. Så drog vi da af sted, og det var utroligt hvor vidt omkring de to brune kunne føre os - helt ned til Munkemølle og Sønderhav, hvor vi klemte på klokken, så færgemanden kunne tøffe os over til Store Okseø.

Store Okseø var den mest spændende, med stejle klinter og en kro, hvor der vankede sodavand og hjemmebagt kringle. Lille Okseø, derimod, var flad og kedelig, men til gengæld var det dér, dronning Margrethe døde. Dvs. i historiebogen stod, at hun døde blev bragt ind til øen, og jeg forestillede mig altid, at hun lige så stille, i skikkelse af den afbildede marmorsarkofag, med krone på hodet og alting, blidt drev i land og lå og vuggede sig ind i døden i den lave brænding ved strandbredden.

Blåregn

I det hele taget var døden stadig noget, der med mellemrum måtte ta's pinefuld stilling til. I 1937 sprang familien ud i det helt vilde og købte hus i Rinkenæs - 11.000 kr. - et rystende beløb, som da også forårsagede megen spekulation både før og efter. Men noget for pengene fik vi sandelig. Omkring huset lå en kæmpemæssig forfalden have, 125 frugttræer - jeg kunne aldrig blive træt af at gentage tallet, jeg fandt det nærmest uoverskueligt - og de 125 træer var snæret inde af et meterbredt uigennemtrængeligt vildnis af brombærkrat. Her levede vilde katte deres herreliv, store som velvoksne ræveunger, stålgrå fra hoved til halespids, sky og aggressive på én gang, og uden noget ønske om at stifte bekendtskab med husets nye beboere.

Alligevel gik optugtelsen over naturen, og en skønne dag lå, takket være min søsters veludviklede dyretække, det yndigste killingesæt oppe i hendes og mit værelse. Men ak. Vi havde ikke taget højde og slet ikke bredde for vor daværende unge piges helt usandsynlige volumen. Sofie hed hun, og hun havde et yndigt ansigt med blå violøjne og draperet med lange gule slangekrøller. men hun var det tykkeste og tungeste, jeg nogen sinde har set stablet op på en cykel, og en morgen fandt far da begge de to killinger, mast flade som pandekager, ude i det store cykelskur, hvor Sofie en sen og mørk natte-time var kørt lige hen over dem på sin bærende færd mod cykelstativet.

Ellers står årene i Rinkenæs som indbegrebet af sorgløs barn-dom. Den enorme have, med den lille dam, der ikke desto mindre var dyb nok til, at jeg engang var ved at drukne, da jeg ville ud og inspicere dens endnu mindre ø med alle dens dunhammer og gule iris. Hver morgen at gå ned i det våde græs og fiske sig et par gode æbler til at gnaske i frikvartererne. Blommetræerne, ide-elle at klatre i, og som gav valget mellem sirupsøde reineclaudes, saftige sveskeblommer eller de kæmpemæssige Kathrineblommer, med de rød-blissede alkoholiskinder. Udsigten fra fars og mors soveværelse på 1. sal over Flensborg Fjord og helt ned til Dybbøl Mølle. Turene ad den stejle, sandede bakke ned til Sandager, hvor

de gamle fjorddampere Herkules, Alexandra, Habicht og Hertha hver time spyede gamle tyske »petu-tanter« ud til medbragt brød på hotellet. Engene i Rinkenæs Nederby, med farefulde ekskursioner ud i de fugtige tuer efter de lokkende engkabelejer, og hareungerne, der sprintede af sted allerede når man kravlede over indhegningen.

Og blåregnen omkring verandaen blomstrede året rundt. Det troede jeg i mangfoldige somre fremover. Så lykkelig var tiden i Rinkenæs.

Kun to år blev det til, så satte krigen punktum.

Far havde været på studierejse i Berlin og dér oplevet Krystalnatten i november 1938. Jeg husker, han kom hjem med det bedste, vi vidste - de fede Kielersprot af flødechokolade, indpakket ikke i sølv-, men minsandten guldpapir, ægte, mente vi! Mor var taget ned for at hente ham og trods hjemkomstens glæde kunne vi børn ikke undgå at føle, at der ligesom lå en angst alvor over dem begge. For dem kunne der ikke mere være tvivl om, hvad der var i anmarch.

Jeg har ikke været mere end 8 år, da Anschluss af Østrig fik alle os børn på den stille landsbyvej til, arm i arm, at spadsere tavse og trykkede ud i den lyse aften. Vi anede intet om, hvad der var på færde - kun vage fornemmelser af jævnaldrende kammerater, der ikke længere var sorgløse, men hjemløse. Og jøderne? Jeg kendte kun én jødefamilie, den lille Kalisch-familie i Rønshoved, allerede Hitler-flygtninge, altid gæstfrie og glade, men med sørgmodigt udtryk i øjnene. Var det så jagede alle jøder skulle være?

Senere - en dejlig sommeraften, allerede med tussmørkestemning i stuen. Jeg ved ikke, om vi var blevet samlet med vilje eller om vi instinktivt havde fundet sammen. Ud af de to højttalere - Fyrtårn og Bivogn, fordi den ene var en sort, svunget tragt, á la plademærket på His Masters Voice og ikke ulig Fyrtårnets duknakkede statur, og den anden var lille, grå og trekantet som Bivognens hat - ud af denne skrattende mekanik lød en opgivende stemme, på et sprog, man ikke forstod.

Men mor sad på armlænet hos far og græd. Far stirrede ud ad vinduet, med samme dystre mine som de første dage efter hjemkomsten fra Berlin.

Det var Chamberlain, og det var krigen.

Men konsekvenserne forstod jeg ikke. Heller ikke, at de for os betød opbrud fra Rinkenæs. Farvel til huset Nørretoft. Afsked med et blåregns-intermezzo.

Aftenen før krigsudbruddet var en automobilhandler ude at demonstrere en Chevrolet for os. Aldrig havde jeg set så stor en bil, undtagen taxaen til Rømø, naturligvis, og jeg kunne slet ikke komme over, at al dens herlighed virkelig ville blive vor ejendom. Mor havde søgt og fået stillingen som overassistent i Sønderborg, pr. 1. september, og det var nu meningen, hun ville køre til sit arbejde i bilen og samtidig transportere os tre børn til og fra undervisningen i Sønderborg Statsskole. Hverken hun eller far havde drømt om at forlade Rinkenæs af den grund.

Nu kom krigen og benzinrationeringen. Nørretoft måtte sælges - med tab, mine forældre har aldrig gjort sig som spekulanter.

En måned senere sad jeg over for mor i motortogget på vej mod Sønderborg.

Fortvivlet, afmægtig. Noget var uopretteligt slået i stykker. Intet kunne blive så godt som Rinkenæs.

Og så blev Sønderborg dog den by, jeg i dag betragter som min hjemby.

FLENSBORG AVIS

Nr. 194

Fredag den 21. August 1936

68 Aarg.

En straalende Festdag i Graasten

Graasten, Torsdag.
Saa kom endelig det Dag, Graastenerne ventede saa længe — Dagen, da Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid flyttede ind paa Graasten Slot. Ofte — og især i de sidste Par Maanedes — har Kronprinsepar-

Dagen i Dag har holdtes at nyt Afsnit i Slotets Historie, Graastenerne nu vil føler tillige i deres By's Historie.

Er det det 17de den Dag, Kongen og Dronningen besøger det smukke Land,

Tilbede, som havde givet Nede, var sammen med Graasten og Omeg.

Blønde Indbudte

Saa kom nu alle alle, som har været at siges inden for det kommende Flyt, indse for Blønde. Rundspisningen var det sidste

med. Enkel. Anstaltsbestyrer Svendsen, Tønder, Amtmand Dr. Nielsen, Amtmand, Pastor Thomsen, Pastor Olsen, Bankmanden A. Niessen, Overst J. R. Svane, Stationsbestyrer H. Jørgensen, Skolebestyrer L. E. Svane, Politimester, Toldbetjent Nielsen, Postbetjent Jensen, Overst R. C.

Langt der 20 anstret, med Kronprinsesse Ingrid og Sorenson og resten af Graastenerne og Hærens alle og grønne Fjendskaber, hvor Blønde, Bankmand og Graasten Sorenson i Fællesskab havde sagt og holdt Flyt. Sorenson havde været med den Flyt som 100-

Uddrag fra Flensborg Avis d. 21. august 1936

Graasten, Torsdag

Saa kom endelig den Dag, Graastenerne ventede saa længe - Dagen, da Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid flyttede ind paa Graasten Slot. Ofte - og især i de sidste Par Maanedes - har Kronprinseparret gæstet Graasten, men de kom saa stille og ubemærket, som hørte de med til den store Skare af Haandværkere, der havde deres Arbejde paa Slottet, det hvide Slot, som er gennemgaaet en Forvandling saa stor, at det knapt er til at kende igen. Aldrig har Graasten Slot været smukkere end i Dag - ombygget, restaureret, nymalet. - Og Haven, til Dels nyanlagt efter Kronprinsessens Ønske og sikre Smag - staar i disse Sensommerdage i en Farvepragt og en Tilstand saa fin og ren, at det er en Øjenslyst.

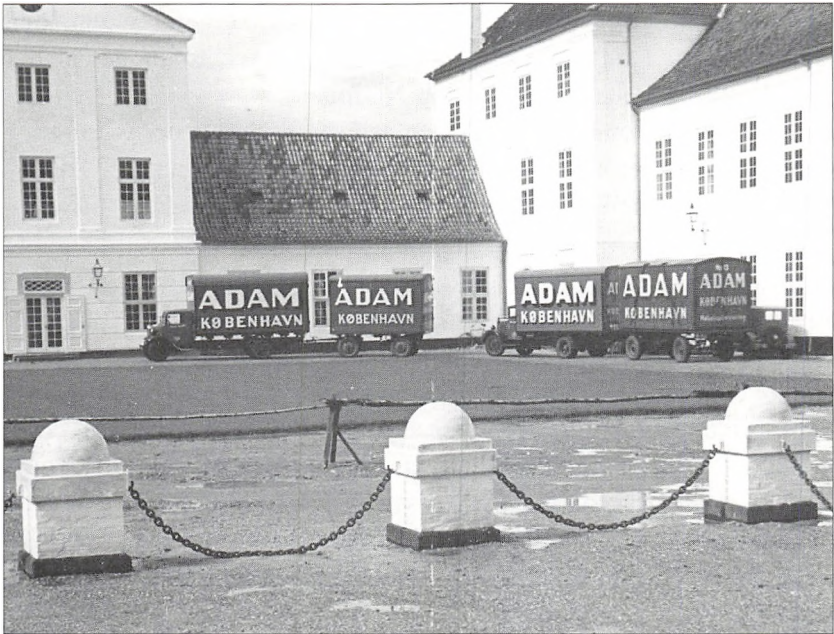
Ved Siden af den skønne Slotshave, hvor alt er bragt saa fint i Orden, er der de romantiske Partier omkring Søen - med de store Skræppeskove og de aarhundredgamle Træer, af hvilke mange luder ud over eller helt har lagt sig paa langs med Vandet.

Planlægningsmøde i Slotshaven.

I Dag er de nye Ejere, Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid, altsaa flyttet ind. Erhvervet blev det jo saadan set for 16 Aar siden - ved Køb -, men rigtig vundet for Kronen, for Danmark, synes mange, det først er blevet nu. En god og nyttig Gerning blev i den mellemliggende Tid, altsaa fra Genforeningen til i Fjor, udøvet af Politi- og Retsvæsen, af Graasten Bibliotek, men dette, at Landets Kronprinsepar har indrettet Slottet til sit Sommerhjem, er jo den stærkest mulige Tilkendegivelse - udadtil og indadtil - af, at her er Danmark, fra Arilds Tid og bestandig.

Jo, det var en lykkelig Tanke, at den danske Stat skænkede vort Kronprinsepar det sydligste og tillige det smukkeste af de sønderjyske Slotte. Godt for den fremtidige Udviklings Skyld, om Slottets nye Ejere maa føle sig vel hjemme hernede og føle, at de bor blandt Landsmænd, der lever og i stort og smaat kæmper for Danmark. Som det aarlige Kongebesøg vil sikkert Kronprin-

Flyttevognene kører ind i slotsgården.

separrets Ophold hernede knytte stærke Traade mellem det genvundne Land og Kronen og dermed mellem Sønderjyderne og deres danske Fædreland.

Ganske særlig har den naturlige Maade, paa hvilken Kronprinsesse Ingrid er kommet den sønderjyske Befolkning i Møde - ved Besøg saavel som under Indkøbsture rundt i Landsdelen -, glædet Befolkningen. Man finder det forstandigt og hensynsfuldt af Kronprinsessen, at hun har købt mange ting hernede til Graasten Slot, og det baade i smaa og større Forretninger.

Dagen i Dag har indledet et nyt Afsnit i Slottets Historie, Graastenerne selv føler tillige i deres Bys Historie.

Er det fint Vejr den Dag, Kongen og Dronningen besøger det genvundne Land, plejer Sønderjyderne at sige: I Dag er det Kongevejr. En og anden synes maaske, en saadan Bemærkning er lidt

naiv, men der ligger nu alligevel noget smukt gemt i den, den Opfattelse, at Kongen, Kongemagten, er Udtryk for noget af det smukkeste og bedste i Folket og Nationen.

I Dag, da Kronprinsen og Kronprinsessen holdt deres Indtog i Graasten, var det vel nok »Kongevej« eller, om man vil, »Kronprinsevej«. Solen straaled smukkere end nogen Dag tilforn i denne Sommer, Fjorden og Havnen var blanke som et Spejl. Og rundt omkring i den festberuste By vajede Flag ved Flag, fra Husene, i Gaderne, paa Havnen. Butikkerne var smykkede i danske og svenske Farver, og Kronprinseparrets Billeder saas flagomslyngede mange Steder. For Resten hilste Dannebrogens rødhvide Farver langs hele Fjordens Nordkyst. I Gaderne vrimlede det længe før Modtagelseshøjtideligheden - med Folk fra alle Nordslesvigs Egne. Ogsaa fra Sydslesvig var der mødt en talrig Kreds af Landsmænd for at hilse paa Danmarks Kronprinsepar. Men den store Part af de Tusinder, som havde givet møde, var naturligvis fra Graasten og Omegn.

Blandt de indbudte saas saa at sige alle, som har noget at sige inden for det kommunale Styre, inden for Etaterne. Rigsdagsmændene var der naturligvis ogsaa, ikke engang Pastor Schmidt manglede. I øvrigt saas en hel Del med tyske Ordensbaand, formentlig tidligere tyske Krigsdeltagere, der nu er Medlemmer af Sogneraad eller Byraad. Men det har sikkert glædet Kronprinseparret, at ogsaa Tyskerne - en Del af dem - var mødt frem til Modtagelsen.

Hvem der var blandt de særligt indbudte? En næsten haabløs Opgave at begynde med at nævne Navne. Der var omkring et kvart Tusinde. Her skal nævnes i Flæng: Indenrigsminister Dahlgaard og Departementschef Ulrich, Stiftamtmand Lundbye, Amtmand Kr. Refslund Thomsen, Amtmand Lensgreve Schack-Schackenborg, Borgmestrene Nielsen, Fink og Thulstrup sammen med de allerfleste Byraadsmedlemmer i de tre Købstæder paa Nordslesvigs Østkyst; fra Tønder saas af Byraadsmedlemmer bl.a. Landsretssagfører Holger Jepsen og Raadmand Thorvald Petersen.

Der var de sønderjyske Garnisionschefer, Obersterne Sander, Sønderborg, Essemann, Haderslev, og Christensen, Tønder, samt Kap­ tajn Johnstad Møller fra Søgaard. Endvidere: Provsterne Christen­ sen, Tønder, Hjortkjær, Haderslev, og Nielsen, Ensted, Amtsskolekonsulent Svendsen, Tønder, Amtslæge Dr. Michelsen, Aabenraa, Pastor Troensegaard-Hansen, Bankdirektør A. Nissen, Direktør J.B. Stehr, Stationsforstander Kjeldgaard, Statsskovrider Lindskov-Christiansen, Toldforvalter Madsen, Postmester Jørgen­ sen, Overlærer H.C. Hansen, Dommer Gredsted, Politimester Bjer­ re, Forstander H. Hansen og mange andre fra Graasten. Peter Grau, Pøl, Rentier Johan Andresen, Ullerup, Folketingsmændene J.P. Nielsen, A. Svensson, P. Petersen-Røj og Jørgen Gram, Landstingsmand Schaumamm, Haderslev, Dommer Stegmann og Apoteker Kjems, Løgumkloster, Stationsforstander Larsen og For­ manden for Forsvarsbrødrene i Tønder Amt, Postkontrollør Niel­ sen, Tønder, Statsskovriderne Wanscher, Sønderborg og Dalgas, Haderslev, Rektor J.A. West, Trafikinspektør Jespersen, Toldfor­ valter Schlanbusch og Statsadvokat Holm, Sønderborg, Fabrikant Kjærby, Højer, Postmester Ellerbeck, Aabenraa, Udskrivningschef Worsøe, Sønderborg, Dyrlæge Birkmose, Aabenraa, Sogneraadsformand N.Kr. Nielsen, Mjang, Gaardejer Hans Beyer, Aasgaard, Skomagermester Wegener, Tønder, Redaktør Thomsen, Raadmand, Grosserer Jens Ogesen, Arkitekt Gydesen, Købmand Valdemar Schmidt, Haderslev, Gaardejer Søren Ratzer, Rangstrup, Haderslev, gaardejer Chr. Smidt, Dybbøl-Østen, Bog­ trykker Otsen, Sønderborg.

Længe før »Dannebrog«, med Kronprinsens Banner i Stortop­ pen og Splitflaget i Agterstavnen, ved Halvtitiden stod ind gennem Egersund, hvor Broager, Rinkenæs og Graasten Sogneraad i Fæl­ lesskab havde rejst en Række Flag, ligesom mange private havde hejst deres Flag som Velkomst til de kongelige, var der fyldt paa Havnepladsen

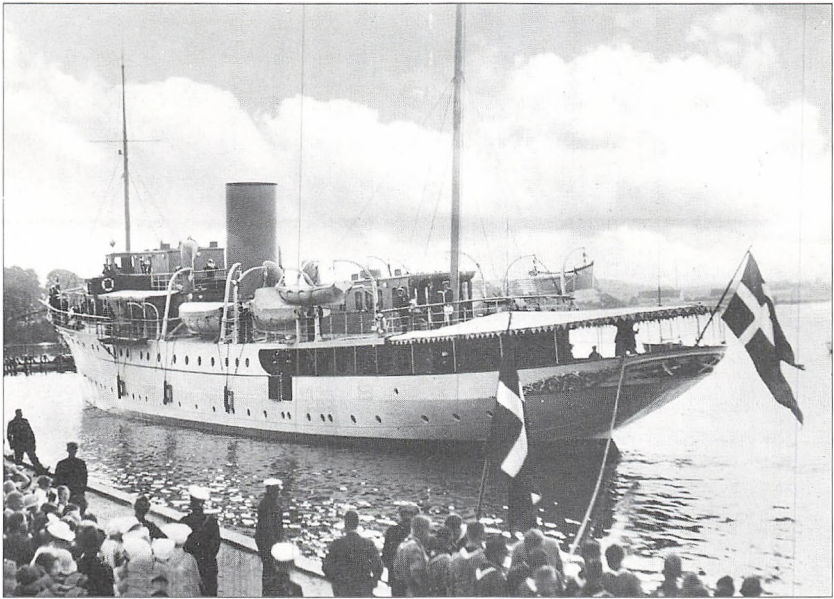
Yderst mod Havnen stod Byens Skolebørn, alle Pigerne i hvide Kjoler og alle med en Buket Blomster i Haanden; her saas ogsaa

Skolepigerne opstillet til modtagelsen på havnen.

100 mandlige og kvindelige Gymnaster fra de under Sønderjysk Idrætsforening hørende Idrætsforeninger, Eleverne og Lærerne fra Graastens Husholdningsskole, Eleverne fra Mulernes Legatskole i Odense (med Overlærer Bernhard Hansen i Spidsen), som for Tiden holder Lejrskole i Rønshoved.

I Havnen, hvis Bolværk og Kaj var pyntet med Masser af Flag og Grøntslyngninger, laa Graasten Roklubs Baade, Graasten-Spejdernes Skib, Lystbaade fra Sønderborg og en stor italiensk Damper, alle flagpyntede. Ogsaa i Egersund laa Skibene med Flagpynten oppe. Alt var saare festligt; men det skønneste af det hele var dog de hvidklædte Smaapigers store Skare, hvis Øjne straaledede forventningsfulde, og hvis Blomster tilsammen virkede saa eventyrlig skønt som selve det mægtige Blomsterbed, Kronprinsesse Ingrid har ladet anlægge i Slotshaven. Det virkede næsten, som om dette dejlige Blomsterhav var flyttet fra Slotshaven og givet disse mange Smaapiger i Favnen.

»Dannebrog« lægger til kaj i Gråsten havn.

Et Kvarter før Klokken 10 lagde »Dannebrog« til ved Bolværket, stilfærdigt og sikkert. Endnu mens Skibet laa et Stykke ude i Havnen, istemte Forsamlingen »Du skønne Land«. Kronprinsen og Kronprinsessen vinkede, og inde fra Land vinkedes der igen, Smaapigerne svingede med deres Blomster til Genhilsen; alt var Idyl, Fest og Glæde prægede alles Sind.

Saa laa da »Dannebrog« for første Gang fortøjet i Graasten Havn. Baadsmandsfløjten piftede, og Landgangen blev lagt ud. Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid gik fra Borde, og Amtmand Refslund Thomsen udbragte et Leve for de kongelige, hvorefter den store Forsamlings jublende Hurraer slog sammen om dem. Da Kronprinseparret, ledsaget af Hofdame, Komtesse Reventlow, og Adjudanten, Orlogskaptajn Vest ad den røde Løber var gaaet gennem den store, foran Landgangen rejste smukke Æreport og havde taget Plads under Baldakinen, traadte Indenrigsminister Dahlgaard frem og talte:

Under velkomsttalerne ved havnen.

Deres kongelige Højheder!

Det er mig i Dag en kær Pligt som Indenrigsminister at kunne overdrage Graasten Slot til fremtidig Brug for Deres kongelige Højheder.

Da der i Fjor fra Sønderjylland fremkom saa mange Ønsker om, at Deres kongelige Højheder maatte faa Muligheder for at tage Bopæl herved en Del af Aaret, og da disse Ønsker mødtes med Deres kongelige Højheders lige saa varme Ønsker om at kunne tilbringe Sommertiden i disse minderige Egne, tilfaldt der Indenrigsministeriet den interessante Opgave at gennemføre en Restaurering af det gamle Graasten Slot.- -

Efter at have rettet en Tak for det fremragende Arbejde, der var ydet fra Arkitektens, Bygningsinspektørens og Haandværkerens Side og en Tak til den kgl. Haveinspektør, der sammen med sine Medarbejdere har ydet deres bedste, for at Haven kan fremtræde i harmonisk Forbindelse med Slottet, sluttede Inden-

rigsministeren med at byde Kronprinseparret hjertelig Velkommen til Graasten Slot.

Amtmand Kr. Refslund Thomsen bød derefter Velkommen til Sønderjylland og udtalte, at det havde været et lønligt Haab hos mange Sønderjyder, at Kongehuset tog et af de sønderjyske Slotte i Besiddelse, idet Befolkningen i Landsdelen altid har følt sig knyttet til det danske Kongehus. Han nævnte ogsaa, at Mindet om det gribende Møde mellem Konge og Folk, da Christian den Niende i 1864 tog Afsked med Sønderjyderne i Kolding endnu lever i mange Hjem. Endvidere, at alle husker og vil aldrig glemme Mødet med Kong Christian den Tiende og Dronning Alexandrine paa Dybbøl i 1920.

Sogneraadsmænd, Dommerfuldmægtig C.I. Petersen udtalte Graasten Bys Velkomst og gode Ønsker for Kronprinseparret.

Kronprins Frederik tog derefter Ordet. Med høj Stemme - hans Røst kunne høres vidt ud over Pladsen - udtalte Kronprinsen:

Hr. Minister! Paa Kronprinsessens og egne Vegne beder jeg Dem som Repræsentant for Regeringen modtage vor Tak for den Interesse og Velvilje, Regering og Rigsdag viste os ved Indretningen af to Lejligheder, i Frederik den Ottendes Palæ og paa Graasten Slot. Det er os en sand Glæde at komme til at bo hernede i disse minderige Egne, og jeg takker for al den Velvilje og Forstaaelse, som er vist os ved Indretningen af Slottet.

Hr. Amtmand! Vi takker for Deres venlige Ord. Det har glædet os at komme herved til Sønderjylland. Mange Minder knytter sig til Landsdelen her. Jeg bøjer mig i dyb Ærbødighed for dem, som har ladet Livet for deres Fædreland. Vi takker den sønderjyske Befolkning for de Billeder, som man sendte os til vort Bryllup. De hænger nu paa Graasten Slot i vore egne Værelser, og de kunde ikke faa et mere passende Sted at hænge end her, hvor de daglig fortæller os om Landets Skønhed. I Dag smiler Solen. Ingen veed, hvad Fremtiden bringer. Men een Ting er vi alle enige om: At ønske Guds Velsignelse over vort Fædreland.

Danmark leve!

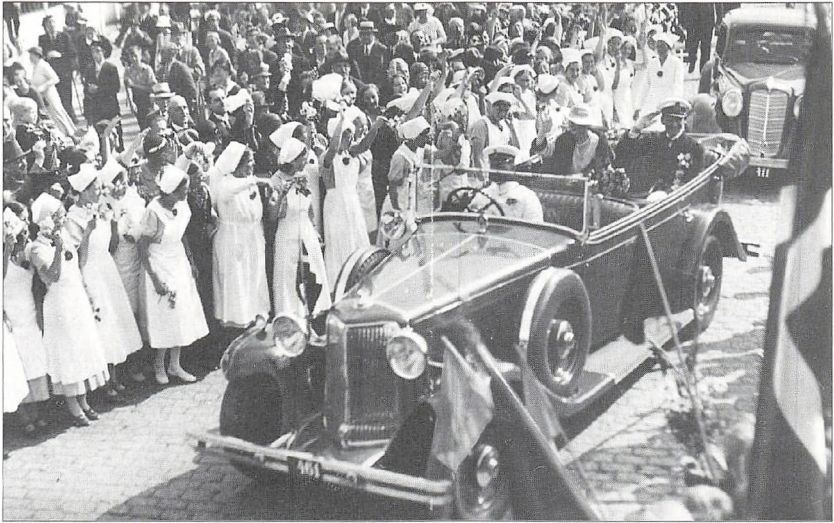
Kronprinsesen smiler med favnen fuld af blomster.

Kronprinsens Tale og ganske særlig den Begejstring og Kraft, med hvilken Kronprinsen udtalte: »Danmark leve!«, gjorde et stærkt Indtryk paa Forsamlingen, som efter Hurraraabene straks begejstret istemte: »Der er et yndigt Land«. Var det ikke sket før, saa sluttedes i dette Øjeblik en stærk og inderlig Pagt mellem Danmarks Tronfølger og det sønderjyske Folk, som vil holde, hvad Storme der end maatte komme.

Kronprinsen og Kronprinsessen hilste nu hjertelig paa et meget stort Antal af de fremmødte. Kronprinsessen fik overrakt mange pragtfulde Blomster, og selv var hun et stort straalende Smil, som charmerede alle og paa sin Vis - ligesom Kronprinsens Tale - knyttede stærke, uløselige Baand mellem hende og alle dem, der her mødtes med hende.

Under Hurraraab og kraftig Vinken kørte Kronprinseparret derefter gennem Menneskemasserne - ogsaa Gaderne var tæt fyldte - til Slottet. Ved Ankomsten hertil gik Flaget til Tops. Turen til Slottet var et sandt Triumftog.

Kronprinseparret kører gennem Gråstens gader. Husholdnings-skolens elever står i forreste række.

12 - 13.000 Mennesker

I Eftermiddagens Løb passerede Masser af Mennesker forbi Slottet, og et stort Antal fremtrædende Personligheder fra Landsdelen samt Officerer fra »Dannebrog« aflagde Besøg hos Kronprinseparret.

Hvor mange Mennesker der deltog i Modtagelsesfesten eller under denne flokkedes i de tilstødende Gader, er ikke nemt at sige; men der regnes med, at det har været mellem 12.000 og 15.000, altsaa 5-6 Gange saa mange, som der bor i Graasten. Det siger sig selv, at Politiet havde en vanskelig Opgave med at regulere Færdslen. Men det lykkedes.

Ingen vil dog være i Tvivl om, at den Modtagelse, som Graastenerne og de mange tilrejsende gav Kronprinseparret, var en stærk Tilkendegivelse af, at Befolkningen føler sig lykkelig over, at Kronprins Frederik og Kronprinsesse Ingrid selv - som det fremgik af Kronprinsens Tale - har ønsket at tage Bopæl her nede i det genvundne, stadig omstridte Land.

En straalende Aftenfest

Graasten Bys Fest i Aften til Ære for Kronprinseparret fik det mest straalende Forløb. Den havde samlet en aldeles overvældende Masse Mennesker. I de første Aftentimer kørte der en eneste lang Kæde af Biler paa alle Veje mod Graasten. Landevejene var bogstavelig talt illuminerede mange Kilometer i hver Retning. Mange Hundrede Biler parkeredes rundt i Byen og dens Udkanter. Hovedgaderne var tæt pakkede. I næsten alle Byens store og smaa Huse tændtes lidt før Kl. 9 Lys ved Lys. Kun i nogle Tyskeres Hjem var der mørkt eller Gardinerne rullet ned. Det fortjener særlig at nævnes, at »Hotel Graastens« store Facade ud mod Torvet næsten var forvandlet til et Lyshav. Stearinbelysningen vakte en ganske ejendommelig Stemning. H.C. Andersen, som i sin Tid skrev i hvert Fald et af sine dejlige Eventyr paa Graasten Slot, vilde, om han her havde været med, være blevet inspireret til et Eventyr, i hvilket baade Prinsen og Prinsessen var med lyslevende, og hvor Befolkningen levede lykkelig med. Med de Tusinder Kærters skære og fine Glans som ydre Virkemiddel skabtes en Stemning saa skøn, at Graasten i denne Aftenstund stærkere end før blev en helt eventyrlig dejlig By. Tilvisse, Graasten maa have grebet Slottets ny Beboere, de kongelige nye Graastenborgere, varmt om Hjertet ved denne skønne Festudfoldelse.

Lidt over Klokken 9, da alle Lysene var tændte, kørte Kronprinseparret under den forsamlede Menneskemasses Jubelraab gennem Byens Gader.

I Aften festes der i Byens Hoteller, hvor ogsaa Glæden over Dagen giver sig Udslag.

Beretning om et rederi fra storhed til fald.

G. O. Hansen er født i Gråsten og har i en årrække været eksportør af svin og kreaturer med den gamle pavillon på havnen som kontor indtil skibstransporterne ophørte i 1970'erne..

Når moderne mennesker læser denne beretning, vil det ikke undre mig om de tænker. »Var oldtiden virkelig ikke fjernere?«, men sådan var forholdene. Det var før den tid, da en bil var hvermandseje. Folk var henvist til de eksisterende trafikmidler og måtte acceptere afgange og ankomsttider. Ingen tvivl om, at det var en anden slags mennesker end i dag, folk var indstillet på, at »alting skulle have sin tid«. Sammenlignet med nutiden var en »smuttur« til vore nabobyer af en varighed, som man ikke kan forestille sig i dag. Men det var en god tid for de mange kroer og cafeer, som eksisterede dengang, fordi en sådan tur altid, efter udrettet ærinde, endte med et ophold i et af de nævnte steder, og her tilbragte man så ventetiden, inden hjemrejsen fandt sted.

Vor største naboby Flensborg, med ca. 60.000 indbyggere, var et nærliggende handelscenter for beboere i fjordegnen, og for de fleste mennesker foregik denne rejse med skib. Man kunne også benytte en rutebil, men denne rejseform var en tortur på de dårlige og hullede veje, ydermere var der næppe plads til flere end ca. 15 personer. En tur til Flensborg kunne også foregå med tog, men så blev rejsen til en heldagstur, derfor var skibet det foretrukne transportmiddel.

Allerede i forrige århundrede var der en fremsynet mand, der havde øje for fjorden og de muligheder den bød, hans navn var Friedrich Bruhn, født i Gråsten i 1832. Han havde på en rejse til Hamborg oplevet nærtrafikken på Elben og indså de samme

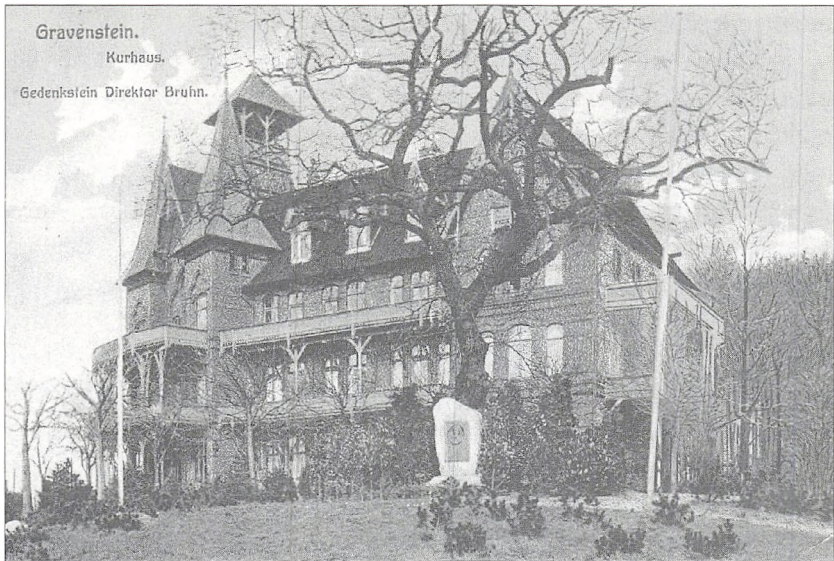

Freidrich Bruhn født i Gråsten 1832.

muligheder på Flensborg fjord, så sammen med støberiejer H. M. Jepsen og købmand W. C. Frohne oprettede han Flensborg Dampskibsselskab. Dette blev begyndelsen til et imperium.

I 1873 mødte Bruhn imidlertid en konkurrent, idet man i Sønderborg også oprettede et Dampskibsselskab, så nu opstod der konkurrence både på fragter og billetter. Et sådant forhold blev efterhånden utåleligt, så man enedes om at fusionere og oprettede Flensborg-Egernsund-Sønderborg Dampskibsselskab med F. Bruhn som direktør.

Hvad der nu blev præsteret, er stadig for mig fantastisk. Ikke alene de mange skibe der blev sat i drift, men også på landjorden, hvor Kurhotellet i Gråsten vel nok var det største projekt. Desuden blev der bygget broer ved alle landingssteder, og ved hvert landingssted blev opført et pakhus, hvor man indleverede og afhentede gods. Her var der ansat en mand til at klare ekspeditionen, og han fungerede også som trossefører. Det var som regel den stedlige restauratør, da der ved hvert landingssted forefandtes en

Kurhotellet med mindestenen for Friedrich Bruhn.

restaurant. Alt hvad der blev opført var gedigent arbejde, det gjaldt både broer og især pakhusene; om man synes om om denne byggestil eller ej, så var det kvalitetsarbejde, som jeg selv har konstateret på det gamle pakhuis i Gråsten, idet jeg som lejer foretog en nyindretning og fandt et stykke tømmer med årstallet 1882 samt navne på to tømrere. Alle pakhusene var holdt i en grå farve.

Som tidligere nævnt var det største bygningsværk Kurhotellet i Gråsten, der blev opført i den daværende Stengerodde skov. Bygningens dimensioner var så kolossale, at man ikke fatter dens placering i en lille by som Gråsten, men kan sikkert forklares ud fra den betragtning, at området i forrige århundrede var omtalt som kursted med sundt klima ved skov og strand. Bygningen var et enestående syn med tårne, spir og balkoner samt et stort parkanlæg med en sø. Midt i søen lå en lille ø med en kilde, og adgang til øen foregik over en lille bro i kinesisk stil. I haven befandt sig også en permanent kagebod, holdt i samme stil, der kendeteg-

nede rederiet.

I parken blev der afholdt koncerter, og den helt store begivenhed var, når de blå husarer fra Slesvig et par gange om sommeren kom og musicerede.

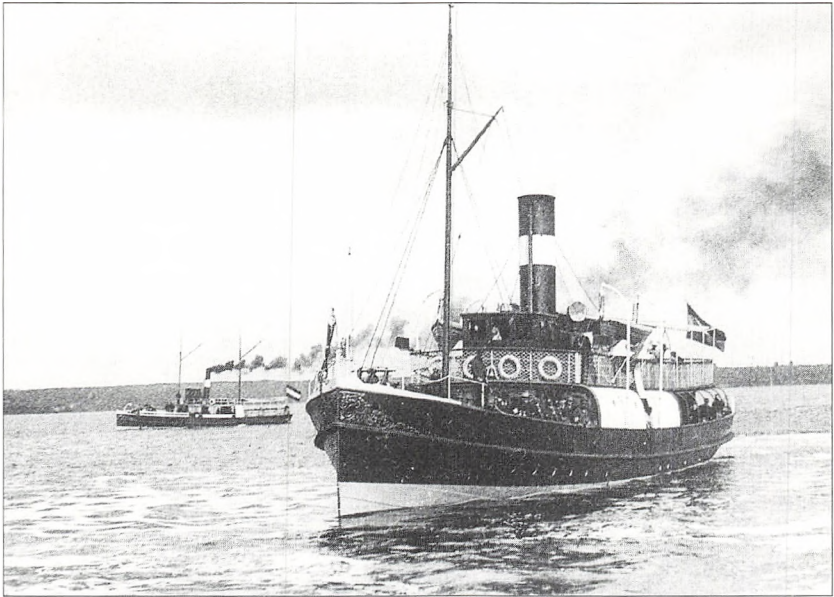
I restauranten var til hygge for gæsterne opført en stor pejs. I pejsen blev der ikke fyret med det obligatoriske brænde, nej - varmelegemet bestod af store glasklumper, hvorigennem der var indstøbt glødetråde, så når den skulle tændes, blev der bare trykket på en kontakt, og den elektriske strøm sørgede for varmen - et fantastisk skue! Til hygge for gæsterne var også indrettet en stor billardsalon, og Kurhotellet havde også byens største teatersal, endda med tilhørende balkon.

Omkring hotellet lå forskellige bygninger bl.a. en badeanstalt med varme saltvandsbade, den var placeret nordvest for det nuværende havnekontor. Desuden var der en vaskeribygning, der var placeret nord for det nuværende Nygade 30, op mod banelegemet, og vest for vaskeriet lå nogle store staldbygninger, hvor kørende gæster kunne spænde fra og opstalde deres heste. Da de første biler ankom til hotellet, blev der opført en stor garagebygning nord for selve hotellet. Alt, hvad direktør Bruhn befattede sig med var gennemført, det strakte sig endda til det porcelæn, der blev anvendt, idet et ægtepar her i Gråsten stadig besidder en mokkakop med et billede af hotellet og teksten »Kurhaus Gravenstein«. Der var også tænkt på manden fra gaden, idet der for folk, som havde beskæftigelse på havnen, havnearbejdere eller senere, for folk som færdedes i eksportstaldene, var der i den nordlige del af bygningen indrettet en kælderbeværtning, hvor der til tider var høj »søgang«.

Ikke så mærkeligt at navnet direktør Bruhn sen. som jun. blev omtalte med stor respekt. I Kurparken stod i mange år en mindesten med en bronzeplade til minde om grundlæggeren. Den blev flyttet til Bruhns villa overfor anløbsbroen i Flensborg, hvor den sad i mange år indtil den i sommeren 1996 vendte tilbage til sin oprindelige plads foran det nuværende gigthospital.

De største landingssteder var Sønderborg og Flensborg. Mange

Ernst Günther med Feodora i baggrunden.

erindrer sikkert endnu Dampskibspavillonen i Sønderborg, men en endnu større bygning lå i Flensborg og her var også en stor lagerhal, der bar navnet »Kanalschuppen«. Anløbsstationer langs fjorden var Gråsten, Egersund og Sandager, der var hovedknudepunkt, Rønshoved, Sønderhav og Kollund, der var sidste danske station og dermed toldsted og sidst Flensborg. På tysk side lå mod nord Ostseebad og Wassersleben. På sydsiden af fjorden lå stationerne Mörwik, Solitude, Lyksborg, Holnæs og Langballeå. På strækningen fra Sønderborg lå stationerne Skeldebro og Brunsnæs. På strækningen fra Sønderborg til Åbenrå lå stationerne Sottrupskov, Ballebro, Hardeshøj, Lønsemaj og Varnæsvig. Rederiet ejede i slutningen af tyverne ikke færre end 23 skibe, som følger:

Under tysk flag:

Heinrich Adolf
Reier

Schwalbe 1	(Kaptajn	Gregersen)
Schwalbe 2	(-	Lorenzen)
Adler	(-	P. Hansen)
Feodora	(-	Rickertsen)
Alexandra		
Ernst Günther		
Phönix	(-	K. Sørensen)
Expres	(-	Daidsen)
Kanal 1		
Kanal 2		
Kanal 4		
Leontes		
Condor		
Habicht		
Albatros	(-	T. Raudell)
Delphin	(-	Sandersen)

Under dansk flag:

Heimdal		
Rota		
Fylla		
Hertha		
Balder	(-	Thomsen)

Foruden nævnte skibe ejede rederiet ydermere 2 skibe, som jeg ikke har kendt, nemlig Kanal 3, som forliste ved Årøsund, samt Thor, der forliste i Køge bugt og hvor flere mennesker omkom.

Rederiets farver var de slesvigske gult og blå. Skorstensbåndet var gult med en vandret blå stribe og rederiets flag var en kvadrat delt op i fire trekanter, to i gult og to i blå.

Med hensyn til anvendelse kan alle disse skibe opdeles i tre grupper, fragt og stykgodsbåde, kreaturbåde og passagerbåde. Skibe under tysk flag opdeltes således: Det største fartøj var Leontes, en stykgodsbåd, der sejlede fast mellem Flensborg og Hamborg, de tre Kanalbåde blev anvendt til samme formål, men også an-

Ernst Günther ved landingsbroen i Gråsten.

vendt til kreaturtransport. Delphin, Condor og Express var deciderede kreaturbåde, dog er det sket, at Express undtagelsesvis om sommeren sejlede med passagerer mellem Lyksborg og Sandager.

Til passagertrafik ejede rederiet først og fremmest fire såkaldte salonskibe, det var Alexandra, Feodora, Phönix og Ernst Günther, flotte skibe med dobbelt passagerdæk agter. De to førstnævnte var desuden hurtiggående. Habicht og Albatros var passagerskibe, enkeltdekkere med to master, som i en travl tid også var velegnede til kreaturtransport. Adler var en bjergningsdamper, idet skibet var udrustet med kraftige pumper, og den har bl.a. fungeret i Gråsten havn, da et mindre fartøj sprang læk og sank. Skibet blev dog hovedsagelig anvendt i passagertrafikken. De to Schwalbebåde var ens, som to dråber vand, små dobbeltdækkede passagerbåde. Reier var en lille enkeltdekket passagerbåd, Heinrich Adolf (byggeår 1869) var det ældste og mindste fartøj, som lå opankret i Flensborg inderhavn nærmest som et klenodie. Af de fem skibe

under dansk flag var Heimdal en decideret kreaturbåd, de andre Rota, Fylla, Hertha og Balder enkeltdekkede passagerbåde med to master, Balder anvendtes til tider i kreaturtransporten.

Rederiet sejlede efter sommer- og vinterfartplan, hvoraf sommeren naturligvis var den travleste, særlig på søndage med varmt og tørt vejr. På den tyske side af fjorden sejlede tre af de omtalte salonskibe i pendulfart til stationerne mellem Flensborg og Langballeå med Lyksborg som det mest attraktive mål. Her lå dengang to store hoteller, der bød på koncerter, bådudlejning og en fin strand. Disse tilbud medførte en kolossal søgning af Flensborgs borgere. Men også mod nord til stationerne Ostseebad og Wassersleben var der stor tilstrømning, især til Ostseebad med en stor og flot badeanstalt. Hertil befordrede skibet Reier mange mennesker.

På dansk side var Sandager hovedstation, idet ikke færre end fire skibe anløb på samme tid, men da broen kun havde kapacitet til to skibe ad gangen, lå to skibe i venteposition udenfor broen. Trafikken blev afviklet på følgende måde: Albatros afgik fra Gråsten, anløb Egersund så Sandager, landsatte passagerer og gik i venteposition. De næste to skibe som gik til broen var Fylla, der ankom fra Sønderborg og skulle til Flensborg og Feodora, der ankom fra Flensborg og som fortsatte mod Sønderborg. Når disse skibe havde landsat passagerer, fortsatte de ad deres ruter. Derefter anløb Gråstenerbåden sammen med det fjerde skib, Express, broen og ventende passagerer gik om bord, idet Express gik til Lyksborg og Albatros retur til Gråsten. Om aftenen foregik den samme procedure, men i omvendt orden, når folk skulle hjem.

Selvom det med nutidens øjne var en besværlig rejsemåde, var det en fornøjelsestur for folk og spændende med de mange mennesker og skibe.

Jeg kendte på daværende tidspunkt en ung mand, der havde stilling i Gråsten. Når han om søndagen ville besøge sine forældre, der boede i Brunsnæs, så gik turen med skib fra Gråsten til Sandager, herefter omstigning til skibet, der gik til Sønderborg, hjemturen på samme måde i omvendt orden.

Sandager badehotel "Strandheim".

Vinterfartplanen var mere enkel, idet trafikken ikke var så stor som om sommeren. Sejladsen på de tyske stationer var den samme, men der var færre afgang. Ruten Flensborg - Sønderborg var også den samme, men ruten Sandager - Lyksborg var indstillet. Fra Gråsten gik skibet direkte til Flensborg og retur med anlæg ved alle stationer.

Mit kendskab til denne trafik, skibe og besætninger opstod derved, at min far, der var kreatureksportør, havde en aftale med rederiet om to ugentlige afskibninger med kreaturer og svin til Kiel og Flensborg. Denne forretningsforbindelse blev af rederiet honoreret med et familiesejlkort, som vi udnyttede i en grad som vel næppe ret mange andre familier. Især i sommerferien blev der sejlet hver dag, hvilket resulterede i, at besætningerne kendte mig. Mange gange har jeg stået til rors i Albatros og ligeledes i Schwalbe 1, vel at mærke, når skibene havde passeret Egersund. En anden stor oplevelse for en dreng var, da maskinmesteren på Albatros (W. Asmussen) spurgte, om jeg havde lyst til at se maski-

nen. Det var ikke mærkeligt, at jeg blev imponeret over alle de blanke kobberrør og omstillingen fra frem til bak, men det virkede uhyggeligt på mig at se fyrpladsen - det var som i en Dantes verden, når de glødende slagter blev hevet ud af fyret.

Livet om bord for besætningerne var primitivt, matrosernes og fyrbødernes logi lå ude under bakken (forstavnen), officererne boede agter, der var ikke noget, der hed bad, men det var der heller ikke nogen, der forventede dengang. Med hensyn til de barske forhold, kan jeg ikke undlade at berette om kreaturbåden Delphin. Fartøjet havde ingen styrehus, men en åben bro, dog var der mulighed for at rulle en presenning ud, som kunne give en smule læ. En dag da skibet ankom til Gråsten i en hård snestorm, stod kaptajnen og rorgængereren under åben himmel. På min forespørgsel om, hvorfor presenningen ikke blev benyttet, var svaret: »Den er ikke til brug i regn og sne, men kun til beskyttelse mod solen, så folk ikke står og falder i søvn«. Hvor må det have været ubehageligt på denne bro i dårligt vejr, og helt sikkert er det, at de mennesker, der opholdt sig der, blev drivvåde, når søen vaskede ind over fartøjet.

Et særligt kapitel i forbindelse med den tid var de såkaldte partouttanter, også kaldet petuhtanten. Navnet opstod derved, at de sejlede på måneds- eller årskort. Det var kvinder på godt og ondt, nogle var venlige og tiltalende, mens andre rent ud sagt var nogle »rivejern«, enkelte endda i besiddelse af frækhed. De kom fra Flensborg og gik i land ved forskellige stationer også i Gråsten. Her oplevede jeg en episode, hvor det slog gnister, idet en af »tanterne« var gået i land, og da hun vendte tilbage til skibet, gjorde hun krav på en bestemt plads, der imidlertid var optaget af en anden dame, som ikke ville flytte. Hun skældte og smældte, men lige meget hjalp det, og til sidst måtte furien opgive vel nok til glæde for mange passagerer. En anden begivenhed fra dengang var, at en stor del af »tanterne« sejlede til Sandager, fordi restauratør Schmidt serverede den bedste kaffe (og de kunne tømme både sukkerskål og flødekande uden påtale). En dag fortsatte hele kliquen imidlertid til Egersund, og på forespørgsel om hvorfor,

En hel stribe »Petuh-tanter« med den uundværlige plaid om benene på den med lampions og guirlander festligt pyntede »Ernst Günther« ved afskedssejladsen i 1934.

var svaret:« Nissen i Egersund har sænket kaffeprisen med 10 øre«.

På ruten Sønderborg - Åbenrå oplevede man et kuriosum, idet skibet på de nordalsiske stationer lastede svin til slagteriet i Åbenrå. Det lyder mærkeligt, men mange landmænd på Nordals havde tegnet sig som andelshavere i slagteriet på grund af transportproblemet, idet transport med skib til Åbenrå var mere bekvem end den lange strækning ad landjorden til Sønderborg. Ligeledes var Sottrupskov en opsamlingsstation for levende dyr, som så med skib blev transporteret til forskellige modtagerhavne.

Men intet varer evigt, rederiet fik sin første nedtur under og efter første verdenskrig. Så kom inflationen i Tyskland og mange af stationerne hørte nu til Danmark, heriblandt Gråsten. Der kom ingen tyske turister, kurparken og tilstødende bygninger forfaldt, henlå efterhånden som ruiner for tilsidst at blive nedrevet. De

dårlige tider havde tæret på rederiets kapital, og da man forsøgte at rejse ny kapital, var en vis person kommet til magten i Tyskland. Efter sigende var direktør Bruhn ikke i kridthuset hos de nye magthavere, og dermed var en epoke afsluttet. Det var ufatteligt for mig at opleve denne slutning, at skibene forsvandt og dermed vores årskort.

En del af stagnationen kunne også henføres dertil, at biler og rutebiler vandt frem og blev forbedrede. Det samme gjaldt for lastvogne, der jo kunne transportere gods fra dør til dør.

Hvad blev der så af de mange skibe? Delphin blev minesprængt under anden verdenskrig, en af Kanalbådene blev overtaget af rederiet C. Clausen, Balder blev indsat i kreaturfarten for senere at blive solgt og indsat på Øresund, Condor blev overtaget af et rederi i Lybeck. Alexandra, Habicht og Albatros blev overtaget af det nystiftede »Förde-Reederei« og de to sidstnævnte indgik i kreaturfarten, hvor Habicht senere forliste i en storm ved Kiel fyrskib. Albatros bragte i 2. verdenskrigs sidste kaotiske dage flygtninge bort fra Østpreussen og ligger nu ved kurstedet Damp, hvor den efter at være sat i tørdok tjener som museum for denne transport. Alexandra er i dag udflugtsskib, drevet af Fördeverein Salondampfer »Alexandra« og ligger i Flensborg. Hvad der blev af de resterende skibe, er mig ukendt. Uden tvivl blev de fleste ophugget, de var efterhånden gamle, umoderne og dyre i drift.

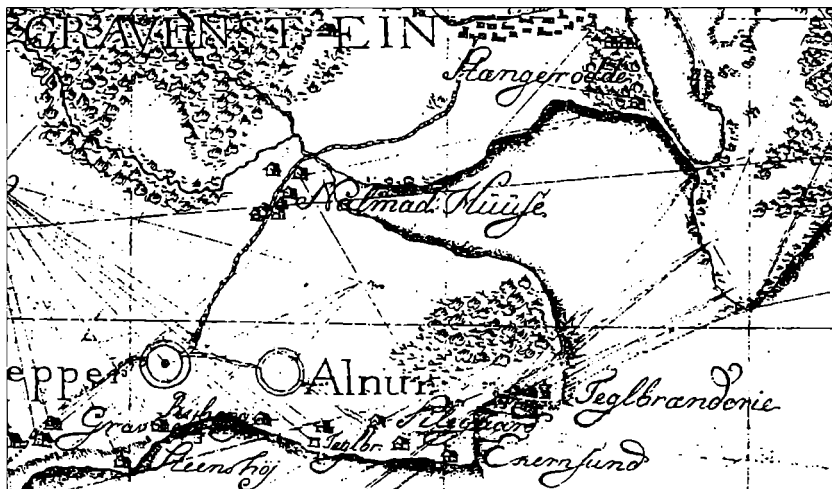
Öffentliche Rundfahrten in der Saison 1996

Nalmadebro

Holger Jacobsen, der er født på Nalmadebro 11, har nedskrevet følgende beretning, det meste fortalt af hans søster Marie, født i 1908 i Alnor, enke efter Albert Ohlsen. Marie Ohlsen bor i stadig på Nalmadebro nr. 15.

Nalmadebro, som vi her vil beskrive i tiden op til 1940, går fra bækken (Hundsbergbæk) op til den nu nedlagte sti til Alnor. Før jernbanen blev anlagt i 1901, var en stor del af området eng (mai). Området har tidligere været benævnt Nalmal (nal = nælde) - Nalmaibruck - Nalmaibro - og nu Nalmadebro.

Da landsbyfællesskabet i Rinckenæs sogn (rebningen) blev gennemført i 1550, holdtes Nalmade uden for rebningen og skulle

Videnskabernes Selskabs kort fra 1769 viser de 7 huse på Nalmadebro. Vejen fra Gråsten til Trappen går gennem Nalmadebro.

Kort over Nalmedebro før udbygningen på Ulsnæs.

tilhøre de fyrstelige bønder som vederlag for Terkelsbjerg og Hulsager. Ved ophævelsen af landsbyfællesskabet i 1709 blev Nalmede genstand for uenighed. De kongelige undersåtter gjorde krav på Nalmede, fordi engen siden 1550 alene havde været deres, mens de gråstenske undersåtter (Augustenborgerne) gjorde krav på engen til udligning af uligheden i skovskifterne bl.a. Hummelbjerg.

På et kort fra 1769 fremgår det, at der lå 7 huse på Nalmedebro.

Vi begynder gennemgangen på den østlige side (venstre side, når man kommer fra Gråsten).

Det første hus var »æ kaa« - et langt stråttækket hus med 4 lejligheder. Huset er formentlig opført i sidste halvdel af 1800-tallet, og har nok tilhørt palæet i Gråsten og oprindeligt været beboet af folk med tilknytning hertil. De to midterste lejligheder bestod kun af to værelser, mens de to endelejligheder havde tre værelser. Man gik direkte udefra ind i køkkenet, hvor man i midterlejlighederne også sov. Toiletet befandt sig i en ruin syd for hu-

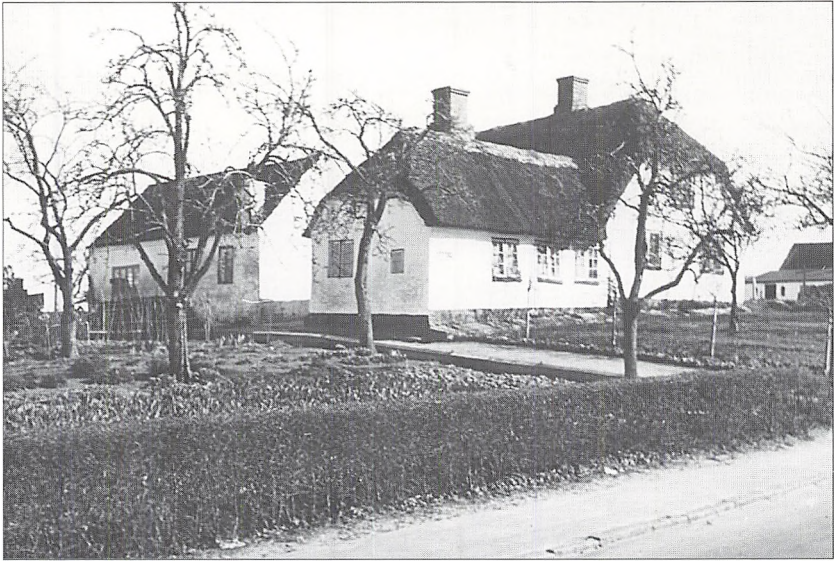
Midt i billedet det stråtækte hus »æ kaa«, som blev nedrevet i forbindelse med anlægning af vejen. Til venstre i baggrunden ses familien Ramms gartneri. Til højre Rasmus Mathiesens ejendom og toget oppe på dæmningen.

set. Vand hentede man fra en kilde i skråningen ned mod bækken. Huset var faktisk identisk med den arbejderbolig, man i dag kan se ved Cathrinesmindes teglværk. Huset blev fjernet i forbindelse med omlægningen af landevejen i 1935. Et par år senere blev den nuværende rødstensejendom opført (Brinken 1).

Den næste ejendom (nr. 7) var gartneri tilhørende familien Ramm. Manden døde tidligt, men gartneriet blev videreført af enken bistået af en plejedatter, Ingeborg Johansen. På grunden lå også et mindre aftægtshus, som var lejet ud. Inden jernbanen blev anlagt, hørte der en strimmel jord til ejendommen og et stykke af engen, hvor man holdt et par køer.

Næste ejendom (nr. 9) var ret lille og tilhørte familien Strey. Min far, Christian Jacobsen, købte huset i 1920 for at rive det

Ramms gartneri, som blev nedrevet i 1960'erne.

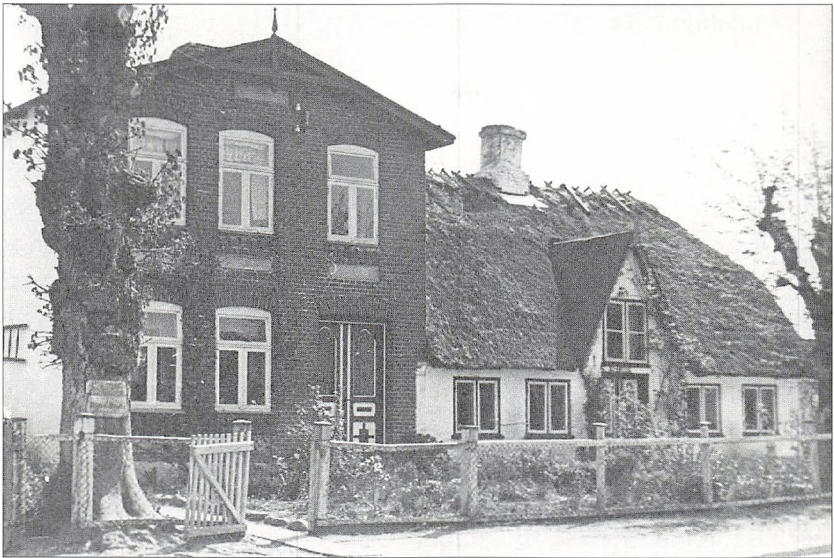
Nr. 11 i 1940'erne. Foran huset står Christian Jacobsen.

ned. Da han ikke kunne få tilladelse hertil, solgtes huset, men far beholdt det meste af grunden bagud.

Den næste ejendom (nr. 11) med stråtag og en gammel lade havde tilhørt en vognmand, som havde to heste. Omkring 1900 boede bygmester Johan Eriksen der (Lorenz Eriksens far), og han lagde teglsten på huset. Vor far købte huset i 1917 og flyttede derop fra Stengerodde. Far rev den gamle lade ned og byggede en ny, som bl.a. indeholdt et stort vaskerum, to svinestier, et rum til høns og på loftet plads til brændsel. Vore forældre flyttede derop med syv børn, som forøgedes med fem til tolv, så der kom liv på Nalmadebro. Far var før genforeningen ansat som post, men gik efter 1920 over til telefonvæsenet, hvor han virkede til pensioneringen i 1949.

På næste grundstykke lå der oprindeligt kun et lille stråtækket hus (nr. 15), som helt til 1920 var det sidste hus på venstre side. Huset var bygget i 1700 - tallet og har skiftet ejer flere gange.

I det lille hus boede skipper Ohlsen (nr. 15). I 1910 byggede han det toetages hus ved siden af (nr. 13). (Foto: Privat eje)

Blandt andre har købmand Otto Ahlmann en kort tid ejet huset. I begyndelsen af 1850 blev det købt af Jurgen Staaben. En datter Anna Frederikke, født 1859, blev i 1883 gift med skipper Jens Peter Ohlsen, som overtog ejendommen. Selv om hun kun var 5 år i 1864, huskede hun de danske troppers tilbagetog fra Danevirke. De blev beværtet med brød og varme drikke. Da den ældste søn Jørgen skulle giftes i 1910, byggede Peter Ohlsen det nuværende hus i to etager (nr. 13). Det indeholdt de næste ca. 60 år to lejligheder, indtil hele ejendommen blev overtaget af en anden søn, Albert Ohlsen, hvis kone Marie stadig bor i huset.

I 1920 byggede staten et af de kendte dobbelthuse til gendarmer. De første gendarmer, som boede her, var Jens Finnerup og Karl Højlund.

I 1924 byggede gendarmene Søren Andersen og Hans Madsen Hansen, som var i familie med hinanden, et større rødstens dobbelthus. Herfra og hen til Alnorstien lå et ubebygget grundstykke tilhørende Hollesen i Gråsten.

Nalmadebro hørte til Alnor skoledistrikt. Ud over beboerne på Alnor, benyttede vi skolebørn også Alnorstien til og fra skole.

Går vi over på modsatte side og fortsætter ned mod Gråsten, har vi noget, som vi kaldte »æ foet«. Hvorfor det hed sådan, ved vi ikke - måske det stammer fra det gamle ord forten = markvej. I hvert fald er der tale om en mindre vej, hvor der ligger tre huse. Det første hus (nr. 20) ud mod landevejen har været beboet af Johs. Koch, som senere blev sognerådsmand i Gråsten. Den senere tilbygning skyldes handelsmand Nis Andersen, som overtog ejendommen.

Næste hus (nr. 18) i »æ foet« har tilhørt en Novack, og blev derefter overtaget af Asmus Andresen, som var ansat ved DSB. Blev senere overtaget af en søn og nu en sønnesøn.

Den næste ejendom (nr. 16), tilhørende gartner Emil Jessen, lå oprindeligt med facade til »æ foet« i linie med Andresens ejendom. Den brændte imidlertid i slutningen af 1890, hvorefter den nuværende ejendom og lade blev opført. Man kan undre sig over, at huset fik den placering, som det har, fordi linieføringen for jern-

banen allerede var kendt. Også til denne ejendom hørte der et stykke landbrugsjord, som blev drevet af en bror Frederik Jessen. Han byggede huset på Rodager, som senere er brændt. Frederik Jessen holdt flere køer og solgte mælk til beboerne på Nalmadebro.

Fra »æ foet« langs med Jessens grund gik der tidligere en sti - »æ keelsti«. Stien tilhørte Andresen og midt på stien var der en brønd (keel), som på et tidspunkt gav anledning til en retssag.

Derefter kommer et hvidkalket hus (nr. 12) med gavl ud til vejen. Der hørte en ret stor grund til op mod »æ foet«, som senere er bebygget. Huset har tilhørt en handelsmand Tychsen, som kom fra Flensborg og var gift med Bertha, der var fra Østpreussen, så begge snakkede noget gebrokkent. Huset var oprindeligt med to lejligheder. Den anden har været beboet af en rigtig uldkræmmer, der hed Jørgensen og senere af børstenbinderske Rasmussen (bedre kendt som »Snehvide«).

Med front mod vejen ligger et ret lille rødstenshus beboet af en enkefrue, som solgte det til Cornelius Nielsen. Samme Nielsen havde indtil 1935 et ansvarsfuldt job på Nalmadebro. Belysningen på gaden bestod af 5 petroleumslamper. Det var Niensens job at tænde og slukke disse lamper, sørge for påfyldning af petroleum samt med mellemrum pudse glassene.

Hele det areal, hvor nu Jehovas Vidners bygning ligger (nr. 8), var tidligere jord til Jessens gartneri.

Det næste hvidkalkede hus (nr. 4) med gavl mod vejen har tilhørt Jørgen Schmidt (Johs. Kochs svigerfar), som i begyndelsen af tyverne solgte til Rasmus Mathiesen. Også denne ejendom har haft et stykke jord mod vest. I den ene ende af huset var der en lille stald, hvor der formentlig har kunnet stå et par køer. Bortset fra Frederik Jessens jordlod er de andre sandsynligvis solgt til ejeren af Palæet efter jernbanens anlæggelse.

I midten af 30-erne lod fru Mathiesen en kiosk opføre ud mod vejen. Herfra solgte hun is, slik og kager. Et par år senere blev endnu en kiosk bygget, hvorfra den ældste søn Claus solgte tobak, piber og andet. Iskiosken var i de år, den bestod, samlingssted

Rasmus Mathiesens ejendom til venstre. I huset til højre boede først slagter Juhl, senere fiskehandler Jens Lei. I baggrunden toget på vej fra Gråsten.

for især de børn fra Alnor og Rinke­næs, som gik i skole i Gråsten. På vej hjem stoppede de op ved kiosken. Om vinteren kom de indenfor i varmen, og mange har fordrevet et par timer med at spille kort med fru Mathiesen.

Det sidste lille hvidkalkede hus (nr. 2) tilhørte før 1920 slagter Emil Juhl, gift med den meget benyttede og dygtige kogekone. I begyndelsen af tyverne købte den navnkundige fiskehandler Jens Lei huset og trods dets lidenhed voksede mange børn op her. Der kan fortælles mange historier af og om den slagfærdige Jens Lei. Her er nogle af dem:

Lei solgte fisk til præsten hver uge; men da han kom en uge skulle præsten ingen fisk have, fordi de var billigere, når man købte dem direkte hos fiskerne på havnen. Jae, sagde Lei, det er sikkert rigtig nok - kan være, at Guds ord også blev billigere, når vi kunne få det direkte fra himlen.

En dag gik Lei med sin lille vogn midt på vejen op ad Slotsbakken. Bag ham kom politimester Bjerre i bil. Han tudede flere gange i hornet uden at Lei reagerede. Politimesteren steg ud af vognen og spurgte Lei, om han ikke havde hørt hornet. Nej, det havde han da ikke hørt. Så bør De da gå med gult armbind med tre sorte brikker, sagde mester. Nå, svarede Lei, hører jeg så bedre?

Lei solgte også fisk så langt væk som Klipleve, Kværs og Høkerup. På disse ture benyttede han en vogn forspændt en hest. På et tidspunkt havde han en hest, som var blind på det ene øje, hvilket en kunde syntes var synd. Ork, sagde Lei, hvad hesten ikke ser på udturen, ser den dog på hjemvejen!

Engang fodrede han hesten med høvlspåner. For at den skulle tro, det var græs, gav han den grønne briller på.

Lei havde en remse over kunder på 38 navne, som han kunne lire af på et øjeblik. Det var de mest mærkelige navne som: pastor Smæk, professor Guldhorn, døve Anna i pilene, Stinne i kæret, skidne Hajse, Vollevrie, Volleropind, Jørgen Loftsluger o. s. fr. (hele remsen sagt på sønderjydsk)

I 1935-36 skiftede Naldmadebro og vejen til Alnor karakter. Der blev kloakeret og nedlagt vandledninger, og vejen blev lagt om og asfalteret.

Kilder: Troels Fink: Landsbyfællesskabet i Rinkenæs 1550 - 1769, side 37 og 88.

Prædikestolen i Rinckenæs Korskirke og kunstneren bag den.

Af Elsebeth Thygesen Kristensen

Den 30. juni transmitterede radioens program 1 Højmessen i Rinckenæs Korskirke, og i den anledning blev der til lokalhistorisk arkiv rettet en forespørgsel om prædikestolen og kunstneren, der udformede den, et helt specielt kapitel i kirkens historie. Kunstneren hed Otto Bülow. Han var født d. 16.11.1904 i Helsingør som søn af kaptajn J. Bülow og hustru Helga Dorph-Petersen og blev 18.7.1937 gift med Gerda de Fine Bunkeflod.

Otto Bülows kunstneriske talent viste sig meget tidligt, og efter skolegangen kom han i billedskærerlære samtidig med, at han udviklede betydelige evner som tegner. Dette sidste talent kom navnligt til udtryk i hans unge år, hvor han - opfyldt af trang til at opleve andre lande og deres mennesker at kende - i årene inden 2. verdenskrig berejste store dele af Europa og Nordafrika på kryds og tværs. Hans rejser foregik både på hesteryg og til fods, og han kom på en helt særlig måde i kontakt med de mennesker, han mødte på sin vej. Krigen satte en stopper for disse rejser, og han slog sig ned i Helsingør, hvor han etablerede et værksted, hvor adskillige værker udgik fra hans hånd. I årene fra 1941 - 44 skrev han desuden en lang række erindringer om disse rejser, som han havde foretaget og illustrerede dem med egne fotografier og tegninger. Et daværende ugeblad »Tidens Kvinder« bragte med mellemrum disse artikler.

Den 29. august 1943 arresterede nazisterne en lang række personer indenfor dansk åndsliv og internerede dem i Horserødlejren, blandt dem var Otto Bülow. På dette tidspunkt var han

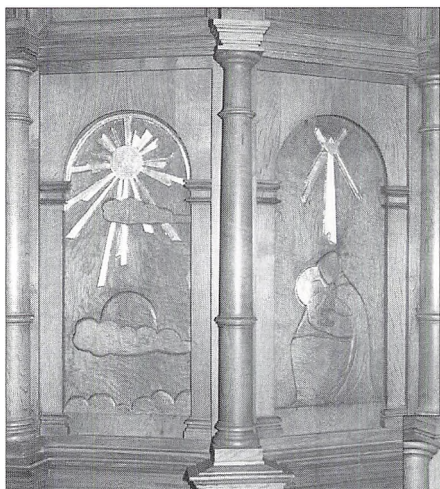
allerede blevet kontaktet af den daværende sognepræst i Rinkenæs, senere biskop Frode Beyer med henblik på den kunstneriske udførelse af prædikestolens felter, og Otto Bülow ville gerne påtage sig opgaven. Motiver med religiøs baggrund var ikke fremmede for ham - en af hans smukkeste illustrerede artikler handler f.eks. om de vejkrucifixer, han havde mødt på sin vej gennem Europa. På grund af interneringen kunne Otto Bülow først gå i gang med udformningen af

Otto Bülow i sit atelier i færd med at udskære et Kristushovede.

prædikestolens seks felter, efter at han igen var blevet løsladt. I april måned kom de første udkast, men desværre nåede han ikke ret langt med arbejdet. Pinsemotivet var færdigt og to andre felter var næsten færdige, da Otto Bülow brutalt blev skudt ned af nazisterne. Mordet på ham var et såkaldt »clearingmord«, gengældelse for likvidationen af en farlig stikker og nazist i Helsingør. Måske havde Otto Bülow en forudelse om sin skæbne. I april 1944 skrev han således: »Som skoledreng forstod jeg ikke, at kunsten i det gamle Firenze levede, mens alle kæmpede indbyrdes. Nu står jeg her og hugger flittigere end nogensinde og tror dog på, at vore hjem og byer er udslættede, inden året er omme«.

Det gennemgående motiv i prædikestolens felter er lysets komme til verden. Det første felt viser skabelsen, der illustrerer ordet »Der blive lys«. I det andet felt ser vi lysets komme, stjernens lys stråler ned over Jomfru Maria med barnet i sine arme. Mørkets kamp mod lyset vises gennem langfredagsbilledet, hvor lysstrålerne udgår fra Kristi kors, her er indskriften »Af mørke skal lys

Fra venstre ses feltet, der viser skabelsen. Derefter julemotivet: Stjernens lys stråler udoover Jomfru Maria med barnet.

På langfredagsbilledet udgår lysstrålerne fra Kristi kors. Næste felt viser påskemorgen med engelen ved graven.

*Fra venstre side ses de tre apostle og duen der svæver over dem. Til sidst lyset over det nye Jerusalem med vandringsmanden i forgrunden.
Foto: H.C. Lassen*

skinne frem«. Som baggrund for dette motiv havde Otto Bülow ønsket at vise jorden i flammer. Hans begrundelse herfor var, at ikke blot årstal, men også emnevalg var vigtigt for at vise, hvornår et værk er udført. Den kunstner, der efter Otto Bülow's død fuldførte arbejdet, havde måske ikke opfattet denne detalje. Det fjerde felt viser påskemorgen, teksten under billedet er »Livet er menneskenes lys«, og vi ser engelen, der har væltet stenen fra graven og peger opad. På prædikestolens bagside følger pinsemotivet: »I er verdens lys« illustreret ved tre apostle og duen, der svæver over dem. Endelig følger det sidste motiv, der fortæller om det nye Jerusalem, om fuldendelsen af vandringeren her på jorden. Teksten lyder: »Lys i dit lys skal vi skue«, og i forgrunden skuer en vandringsmand med stav i hånd op mod lyset. Måske har den kunstner, Erik Petersen, der påtog sig at fuldføre værket og har tegnet dette motiv, tænkt på vandringsmanden Otto Bülow. Billedskærer Erik Petersen, der overtog Bülow's arbejde, gjorde det med store betænkeligheder, dels var forholdene i landet jo stadig meget urolige, og dels var han plaget af sygdom. Efter krigens ophør lykkedes det ham at komme til Rinkenæs, men i sommeren 1945 afgik han ved døden, inden han havde nået at fuldføre udskæringen. Til alt held lykkedes det at finde frem til billedskærer Walther Nielsen fra Haderslev, der havde været ven med Otto Bülow. Han fuldførte arbejdet, og ved adventsgudstjenesten d. 1.12.1946 var det blevet muligt at afsløre det.

Om prædikestolen siger biskop Beyer i sin bog »Efterklang og Eftertanke«, at den i sig selv er en prædiken, der taler om, at den blev til i en af de mørkeste tider i menneskehedens historie, men også om, at dette arbejde blev påbegyndt og fuldført for at vidne om troen på lysets sejr over alle onde magter,

*Kilder: Frode Beyer: »Efterklang og Eftertanke«
Viggo F. Møller: »Seks uger i Horserød«*

Een af mine »forunderlige« rejser.

Hans Sahl har tidligere fortalt om sine drengeår og slægten på gården i Kværsløkke. Her beretter han om sine oplevelser og indtryk fra en kvægtransport fra Padborg til Göttingen få år efter anden verdenskrigs afslutning.

Avlsdyreexportudvalget blev oprettet sidst i 1940'erne med Laurids Nielsen »Buskmose« som formand.

De første avlsdyr, som blev eksporteret til udlandet, var 3 værdifulde fynske kalvekvier af R.D.M.-racen (Rød dansk malke race); de var købt af universitetet i Göttingen, hvor en afdeling af landbohøjskolen har hjemme. Sådan er det i Tyskland og mange steder i Europa, men ikke i Danmark, hvor landbohøjskolen er en selvstændig institution.

Rektor dr. Harring i Göttingen var meget optaget af R.D.M., og derfor skulle disse kvier bruges til krydsningsforsøg med andre tyske, røde racer!

Få dage inden disse kvier skulle forlade Danmark, blev det oplyst, at den fynske kvægavlskonsulent, som skulle ledsage dem, havde været dansk nazist i Fritz Clausens parti og derfor ikke kunne bruges!

Laurids Nielsen ringede til mig, om jeg ville træde i hans sted, og det sagde jeg ja til.

Afrejsen fra Padborg skulle foregå ved middagstid. Kvierne og jeg fik en hel jernbanevogn for os selv. Halvdelen af vognen var forbeholdt kvierne, som stod bundne, og den anden halvdel var afsat til hø og vand og halm, hvor jeg hyggede mig!

Vi kom planmæssigt af sted, men på den tyske side af grænsen blev vi kørt ind på et sidespor, hvad jeg fandt mærkeligt, og efter

et par timers ventetid begyndte jeg at blive lidt urolig! Omsider kom der dog en bil. En yngre mand, iført en lang, hvid kittel steg ud, tog sig en smøg, og skulle tilsyneladende til at køre igen. Så gav kvierne et lille brøl fra sig!

Det reagerede »kittelmanden« på, han nærmest løb hen til os og spurgte synligt irriteret, hvor disse kvier kom fra, og hvor de skulle hen?

Det fik han så svar på! Men nu kom preusseren op i ham, han blev nærmest blodrød i hovedet, og nu snakkede han ikke mere højtysk, som jeg godt kunne forstå. Nu var det plattysk!

Sagen var den, at »kittelmanden« var den tyske grænsedyrlæge, som skulle syne kvierne, før de kom ind i landet! Jeg forstod dog så meget, at han påstod, der ikke var kommet besked fra de danske myndigheder om kviernes ankomst. Da han var færdig med sin »røffel« til mig, sagde han dog til mig, at jeg kunne være glad for, han var kommet. Det var nemlig en lørdag, og hvis han ikke var kommet, var kvierne blevet stående til mandag morgen!

Jeg spurgte ham så, om han virkelig troede, jeg havde fundet mig i det? Og - lidt frækt spurgte han mig, hvad jeg ville »stille an«?

Melde sagen til politiet for dyrplageri, svarede jeg. For der var kun høg og vand til 1 dags forbrug, og skulle vi først komme afsted mandag, blev det 3 dage!

Så faldt han endelig lidt til ro, og nu ville han gøre alt, hvad der stod i hans magt!

Han forsvandt ind i stationsbygningen, og langt om længe kom han igen!

Nu fik jeg at vide, vi først kom afsted kl. 21. Som sidste vogn blev vi endelig koblet på mælketoget til de amerikanske tropper i Frankfurt. Et sådant tog blev afsendt hver dag i årevis. Det blev forøvrigt et mægtigt plus for Tyrstrup mejeri!

Tidligt næste morgen var vi i Göttingen, og i en lille landsby Friedland tæt på, lå den forsøgsstation, hvor kvierne skulle anbringes, og hvor jeg blev venligt modtaget.

Ved middagstid kom den videnskabelige assistent, som skulle

lede forsøgene. Han spurgte, om jeg havde lyst til en køretur tæt på den russisk besatte zone i Harzen? Han var sendt hjem fra krigstjeneste på grund af en granatsplint i knæet, som var blevet stift. Blot skulle vi være hjemme igen kl. 16, for da kom de første tyske krigsfanger hjem fra Rusland. For her i Friedland lå også den store gennemgangslejr, hvor alle hjemvendte krigsfanger skulle passere. Bl. a. for at afluses, men også for en sygdomsmæssig test, og alle blev her klippet skaldede og fik nyt tøj fra top til tå.

Vi var hjemme fra Harztoren længe før kl. 16, og her så jeg et syn, som jeg aldrig glemmer!

For her var omkring 3000 - 4000 mennesker samlede for at høre, om deres pårørende nu var blandt de hjemvendte! Alle vegne var der sat papirlapper op, om nogen havde hørt eller set Obersturmführer eller Feldwebel eller.....

Præcis kl. 16 lød gong-gongen: »Vi bringer en meddelelse! Navne på 24 soldater vil blive forkyndt!« Der var åndeløs stilhed, men da det sidste navn var læst op, lød der et endeløst suk og hulken!!

Her stod jeg tilfældigvis, blandt mindst 3000 dybt sørgende mennesker, hvor kun 24 af dem hørte det navn, de alle havde håbet og ventet på. Der sad en stor klump i halsen på os alle, for her følte man virkelig et Tyskland i sorg!

Jeg sov meget dårligt den nat, for jeg kunne stadigvæk høre sukket fra den store, ulykkelige menneskehob, som nu igen sank hen i længslens og håbløshedens ubarmhertige favntag!

Her så man igen følgerne af en krig, startet af enkelte menneskers ufattelige magtbegær!

På 3-dagen begyndte min hjemrejse, men togtrafikken foregik meget uregelmæssigt og derfor kom jeg først hjem på 4-dagen.

Den vogn, jeg kørte med, var den første, jeg havde set, hvor hele vognen bestod af et rum, tilmed belyst med neonlys!

Jeg kom til at sidde lige over for en af de hjemvendte, for der var flere af dem med i toget, og nogle skulle, som jeg, også over Hamborg.

Den soldat jeg kom til at sidde lige overfor, var endnu synligt oprevet, han røg den ene cigaret efter den anden - meget nervøs, men også meget glad!

Han fortalte mig, at han ved krigsudbruddet d. 1.9.1939 var politikommissær i Lüneburg, og han havde (selvfølgelig) ikke været nazist! Tro det eller ej! Han fortalte mig, at han var gift, havde 2 børn, hans kone ventede det 3. barn. Han blev straks sendt til østfronten og kom i fangenskab i Sibirien, hvor han som krigsfange blev sendt på skovarbejde, og her brækkede han det ene ben. Det var en lang og smertefuld tid, inden han omsider kom på et lazaret. Her havde man for øjeblikket ikke gips, men måtte nøjes med trælister og bandage, og da man efter normal tid ville se til benet, var det sat skævt sammen!

Den russiske læge sagde til ham, at det kunne han få gjort bedre, når han kom hjem! Det var de bedste ord, han havde hørt i hele sit lange fangenskab! For tænk, hans fjende, en russer, troede på, han kom hjem! Da han fortalte det, kunne han ikke holde tårerne tilbage, og jeg havde også svært ved det.

Jeg spurgte ham, hvorledes de dog kunne holde modet oppe i alle de mange år?

Men overalt, i alle lejre, var man godt underrettet om, hvordan krigen stod; via skjulte, primitive modtagere hørte man oplivende ting, som gik fra mund til mund!

Hver morgen man vågnede, troede man, »i dag kan den længe ventede fred komme«, og det holdt modet oppe!

Een gang havde de sultet! Men det havde den civile befolkning også, og som krigsfange havde man intet ondt at sige russerne på!

Smukt sagt i hans situation!

I hele sit lange fangenskab havde han fået Røde Kors pakker sendt hjemmefra, og disse pakker indeholdt bl.a. vitaminpiller, der var livsnødvendige med den ensidige kost man fik!

Selvom han var lidenskabelig cigaretryger, holdt han alligevel op med at ryge, og for sine rationerede cigaretter byttede han med de vitaminpiller, som var så dyrebare!

I alle disse ulykkelige år fik han regelmæssigt sendt breve hjemmefra. Så han vidste familien var i live!!

Da vi helt langsomt nærmede os Lüneburg, kunne vi alle se en yngre kvinde og 3 børn. Hun stod med en stor buket blomster!

Jeg lagde mærke til alle mine medrejsende, hvordan de taklede situationen? Det var vidt forskelligt; nogle så uafbrudt på konen og børnene, andre holdt avisen op, som om de læste, men de havde bestemt ikke tanke for avislæsning! Og kvinderne i den overfyldte vogn sad og og tudgræd, selv var jeg såmænd heller ikke langt fra det!

Men politikommissæren (faderen) røg cigaretter. 3-4 dybe drag, så blev resten tværet ud i bægeret, og den næste tændt, nerverne var på højkant! Forståeligt.

Han var den eneste, der steg ud. -Den længe savnede soldat og hans kone...! Det var dybt rørende!! Da var intet øje tørt!

Men børnene kendte ikke deres far, og den mindste havde aldrig set ham!

I Hamborg skulle de andre soldater skifte.

Ved ankomsten til Hamborg blev alle vi andre, undtaget soldaterne, holdt tilbage! På et stort udspændt banner stod: »Unsere lieben Heimkehrer« (Vore kære hjemvendte).

Det var Hamborg by, der bød de første tyske krigsfanger velkommen hjem med taler af overborgmesteren og et hav af mennesker.

Jeg skulle overnatte i Hamborg på Hotel »Reichshof« (lige ved hovedbanegården).

Værelset var bestilt hjemmefra, og glad var jeg, for der var masser af tilbud på overnatning, men jeg turde simpelthen ikke tage imod dem.

Jeg sov meget godt på hotel Reichshof og om morgenen rejste jeg hjem efter en »forunderlig« rejse!

Mange år efter, på en af vore ture til Schweiz, spurgte jeg togføreren, hvor barakkerne med de grønne tage var henne?

Inden han svarede, så han sig godt om, at vi nu var alene: »Jeg er flygtning«, sagde han på tysk! Hans hjem lå østpå, og i krigens

tid var hans far meldt savnet på østfronten.

Da hans mor kort før kapitulationen vidste, at russerne nærmede sig, pakkede hun resolut det mest nødvendige i bilen og kørte med sine 3 små børn vestpå. Med sig i bilen havde hun mange gode ting, som hun mente kunne byttes med benzin, men al benzin var forbeholdt militæret!

Så da bilen løb tør, måtte hun igen til at tage det allermest nødvendige med sig, og det var kun, hvad hun kunne bære i nogle poser. Børnene var for små til at bære noget af betydning.

Den mindste, det var togføreren, var da kun 5 år.

Og det blev en streng tur, masser af døde, både mennesker og dyr, lå langs vejen

Røde Kors blev den frelsende engel!

Een af deres biler samlede mor og børn op og tog dem med til Hamborg, og her blev de anbragt i en lejr, overvåget af Røde Kors.

Jeg spurgte til hans mor? »Oh, min arme mor« sagde han. »Hun døde få år efter«!

Den tur gav hende et knæk, hun aldrig kom over!

Det frygtelige, vi begge to her hørte fortalt, er ikke et enkelttilfælde. Hundrede, måske tusinder har oplevet det samme!

De før omtalte barakker med de grønne tage er siden bygget om til andelsboliger, og de står nu med hvide, murede vægge og rødt tegltag. Togføreren viste os dem. Han voksede op i Hamborg, og det var derfor ikke vanskeligt at forstå ham. Han har nu et godt funktionærembede.

Men sikke en barndom!

Årets gang 1995

Januar

»Æblehaven« ved »Christiansro« skal nu danne rammen om et bofællesskab for 6 fysisk/psykisk handicappede. Bofællesskabet vil komme til at bestå af 6 boliger + fællesarealer, et samlet byggeri på 402 kvm. Den oprindelige plan om at benytte arealet til almennyttige boliger blev opgivet, da kommunen fik tilkendt en byggekvote. Disse boliger blev opført i Degnevænget ud mod Skolegade.

En kreds af forældre, ikke blot fra Gråsten, men også fra omegnen, er gået sammen for at drøfte oprettelsen af en friskole i Gråsten. Den vil få til huse i Ringgade, og mange tidligere børnehavebørn vil sikkert glæde sig over, at deres gamle børnehave nu igen vil danne rammen om børn og deres aktiviteter.

Februar

Afstemningsdagen den 10. februar blev af Historisk Forening minnet ved et møde på Rinkenæshus. Arrangementet fik en tilslutning, der næsten sprængte rammerne. Hovedtaleren var museumsinspektør Inge Adriansen fra Sønderborg, og skuespillere fra »Det lille Teater« opførte Jacob Clausens skuespil »Mennesker ved en korsvej«.

Samme dag blev der i den kongelige ventesal åbnet en udstilling om Gråsten Slot og den kongelige families tilværelse på slotet. Turistforeningen står for udstillingen, der løbende vil blive fornyet, men også arkivet har bidraget med kopier af en lang række billeder.

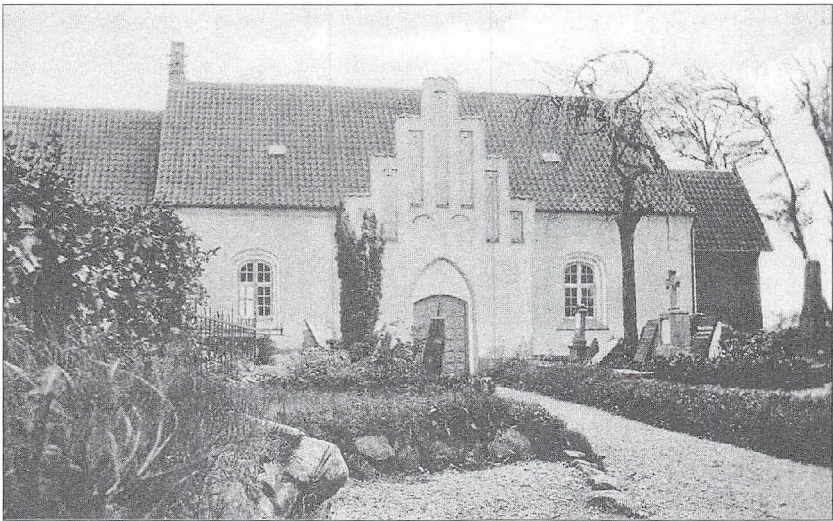
Marts

Kværs - Tørsbøl Brandværn, der blev oprettet i 1889, står i dag med en veltrænet mandskabsstyrke, moderne udstyr og udrykningskøretøjer. Lederen er kaptajn Hans Jørgen Bollmann. Foruden udrykning til forskellige brande stod mandskabet også i beredskab ved demonstrationen mod nynazisterne i Kværs, hvor demonstranter kastede Molotovcocktails mod det dengang bebyggede hus i Kværsgade.

Gråsten Rideklub har afholdt to konkurrenceweek'ender med deltagelse af ryttere fra Fyn, Jylland og Tyskland.

April

Adsbøl kirke står overfor en gennemgribende istandsættelse; sidste større renovering fandt sted i 1925 - 26. Nu er der konstateret alvorlige revner i murværket og dermed store fugtproblemer. Tiden vil vise, om det evt. vil kunne lykkes at få dele af det gamle

Adsbøl kirke set fra nord.

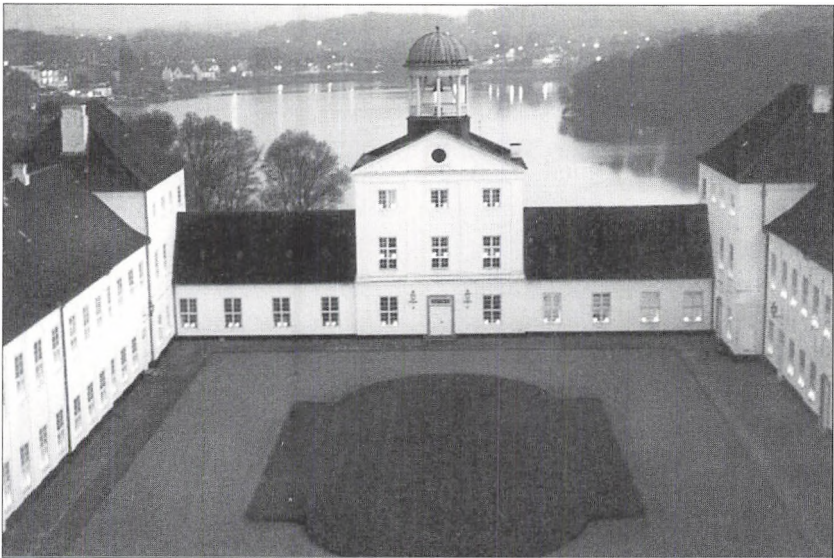
inventar tilbage, f.eks. figurer, der i dag findes på museerne i Sønderborg og Flensborg.

Sejlkubbens blad »Fanglinen« fortæller, at mens der ventes på godt vejr til forårets sejlads, har medlemmerne haft travlt med at give klubhuset en ansigtsløftning og med at give unge sejlere en god teoretisk ballast. 17 nye juniorer er parate til at begynde sæsonen.

Under mottoet »Flygtning 95 - noget at vende hjem til« er der også i Gråsten iværksat en indsamling. Som en særlig indtægtskilde er der fremstillet en serie på 8 postkort fra Gråsten, Kværns og Rinkenæs, kopier af ældre billeder fra arkivet.

Maj

På befrielsesaftenen den 4. maj tog inspektør S. Gülck fra toppen af Gråsten brandværns store stige dette enestående foto af slottet med lys i alle vinduer.

Gråsten Slot 4. maj 1995.

En kreds af Gråstenborgere med grosserer Mogens Jacobsen i spidsen har taget initiativ til, at der rejses en flagstang ved genforeningsstenen på Slotsbakken, så der vil kunne flages på nationale mindedage, som det er tilfældet i Adsbøl, Kværns og Rinke-næs. Da kommunen ikke kan påtage sig flagningen, vil den blive varetaget af et privat »Flaghejsningslaug«.

Rinkenæs Borgerforening har holdt generalforsamling. Som æresmedlem er udnævnt forfatteren Halfdan Rasmussen, der jo har udødeliggjort Rinkenæs gennem digtet »Rapanden Rasmus fra Rinkenæs Sogn«.

Juni

Trods regn og torden kom der også i år mange tilskuere til det traditionelle Old-Timer - løb, der arrangeres af »Lion's Club«, som derved kan støtte en række velgørende formål gennem indtægterne herfra. Bl.a. forestår en større udvidelse af Rendbjergshjemmet, der har plads til 11 fysisk og psykisk handicappede.

Genforeningsdagen d. 15. juni fejredes på festlig vis. Anført af de lokale garder gik et større optog fra Torvet til Genforeningsstenen, hvor tidligere forstander Egon Rasmussen holdt festtalen.

I samarbejde med Den Danske Bank arrangerer Gråsten lokalhistoriske Arkiv en udstilling, der markerer 75-årsdagen for Genforeningen. Der vises billeder, tryksager, pengesedler etc. fra denne periode. Arkivet håber samtidigt, at udstillingen vil inspirere mange borgere til at aflevere ting til arkivet - også nyere ting har naturligvis interesse.

Juli

Gråsten får nu en ny kirkesanger. Kirsten Hollensen, der har udført dette hverv i 18 år, har ønsket at fratræde. Hendes efterfølger bliver Bodil Østerby, der er hjemmehørende i Augustenborg.

Som et særlig festligt indslag i mindeåret for genforeningen

blev der udsendt en flagstafet, der fulgte Kong Christian d. 10's rute i 1920 gennem Sønderjylland. Stafetten bragtes rundt i landsdelen af unge idrætsfolk. I Rinkenæs blev den ved genforeningsstenen modtaget af flere hundrede mennesker, og pastor Jens Elkjær Petersen talte, inden stafetten sendtes videre.

August

Genforeningsåret har også givet anledning til en udveksling af forskellige museumsgenstande mellem museerne i Sønderborg og Flensborg. Blandt disse genstande er den gamle døbefont, som fra 1200-tallet til 1859 havde sin plads i Kværs kirke. Dens tilbagevenden til sin gamle plads blev fejret ved en festgudstjeneste i Kværs kirke, hvor Dronning Ingrid var til stede.

I Gråsten Slotskirke lyttede et talstærkt publikum til »Dronningens Koncert«, hvor den musikalske oplevelse i år blev formidlet af Københavns Kammerensemble.

Den tyske roklub har fejret 60-års fødselsdag med flere festlige arrangementer for både de 120 medlemmer og andre interesserede. Formanden, Chr. Backmann oplyser, at man gennem årene har etableret et godt samarbejde med Gråsten Roklub, Gråsten Sejlklub og Fiskerø Bådelaug.

Borgmester Bent Olesen har som et led i Røde Kors' pengeyn-gelaktivitet for 1000 kr. købt 1300 stk. postkort med billedet af Gråsten slot den 4. maj 1995. og kan glæde sig over et godt salg af det enestående motiv.

September

Et af Gråstens ældre huse er blevet smukt restaureret. Det drejer sig om Ahlfeldvej 2 fra 1898, der efter en omskiftelig tilværelse nu fremtræder smukt kalket i gult og hvidt. »Egely«, som dets navn er, rummer foruden Hotel Garni et idebureau og lokaler, hvor der kan holdes private selskaber. Bag det nye initiativ står Kirsten Porsmose.

Et andet særpræget hus, Nygade 15, der stammer fra 1880, har skiftet beboere. Det huser nu Dansk Amatørteater Service, efter at det i mange år har været rammen om advokatfirmaet Kjems A/S. Dette firma er rykket ind i »Palæet«, der efter en større renovering ude og inde virkelig er blevet en prydding for byen igen.

Oktober

Den omkringsigribende elmesyge har nu også ramt en ca. 70-årig elm i alleen, der fører fra Felstedvej til slottet. Den er derfor blevet fældet, og i dens sted er plantet et par egetræer, der nu er i god vækst.

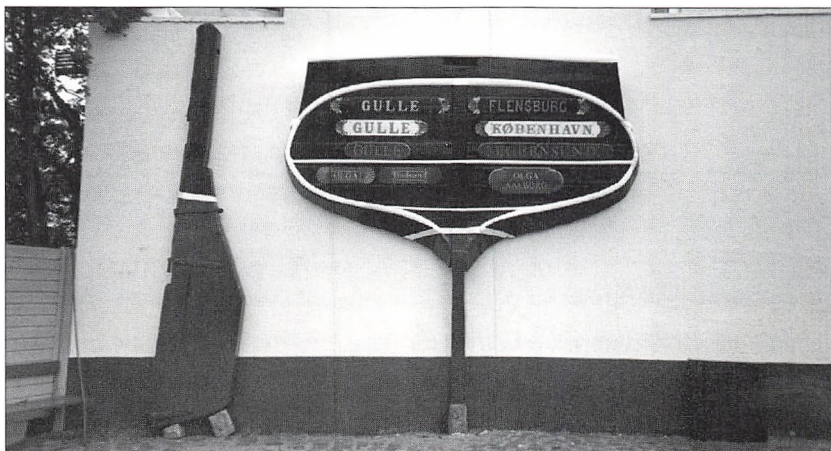
Turistforeningen melder om fremgang i besøg, 12% flere end sidste år besøgte i år Gråsten. Hestevognsturene til Margrethesøen har også succes. Mere end 600 har deltaget i dem, medens over 1200 turister har fulgt med på de guidede ture i slotsparken.

Nygade 15 i 1920.

November

På havnekontoret er opsat roret og en del af agterstavnen fra galeasen m/s »Gulle« fra 1887 som et minde om småskibsfarten og træskibene fra denne periode. Den oprindelige plan om at få skibet renoveret og opstillet på havnen lykkedes ikke.

Roret og del af agterstavnen fra galeasen »Gulle« fra 1887.

Rinkenæs Brandvænsorkester, der tæller 22 musikere får nu nye uniformer. De bliver syet i den stil, der blev brugt for 100 år siden, og orkesteret har til formålet modtaget 10.000 kr. fra Carlsbergfonden.

På posthuset kan der i to uger ses en interessant udstilling af frimærker fra 1851 - 1864 og fra perioden 1864 - 1920 de tyske mærker, som var i brug i dette tidsrum - endelig også mærker fra Genforeningsperioden.

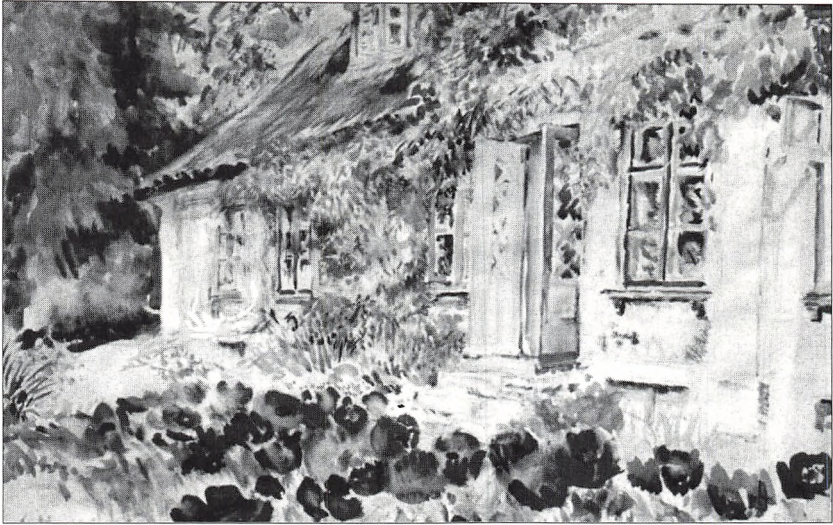
Rinkenæs Brandværnsorkester får nye uniformer i den gamle stil som brugtes omkring århundredeskiftet.

December

Den lokale kunstner Per Anders står bag årets Rinkenæs julemærker. Motiverne er »Julenat ved Korskirken« og »Julemorgen ved den gamle kirke«.

Adventskoncerten i Gråsten Slotskirke var i år lagt i hænderne på Broager Amatørorkester, hvis ca. 20 medlemmer kommer fra omegnen og ledes af violinisten Torben Jensen fra Sønderjyllands Symfoniorkester.

Fördeschule har haft en stor retrospektiv udstilling, der omfattede værker af Charlotte Hasselmann (1878 - 1965). Hun stammede fra Haderslev, men var beslægtet med familien Schmidt, »Petersholm«, Tørsbøl, hos hvem hun boede i en årrække efter en dramatisk flugt fra Schlesien i 1945. Hendes farverige, ekspressionistiske billeder blev i Hitlertiden erklæret for »entartete Kunst«, men inden den tid havde hun deltaget i mange større udstillinger.

Akvarel af Charlotte Hasselmann. »Petersholm« set fra haven en sommerdag.

Folkekirkens Nødhjælps butik i Jernbanegade kan se tilbage på sin hidtil største omsætning og et overskud på 80.000 kr. har kunnet afleveres til det øremærkede projekt, som butikken støtter: et hjem for blinde børn i den afrikanske stat Lesotho. Lærerpæren Birte og Hans Østergård har under en Afrikarejse besøgt hjemmet og hjembragt mange billeder og positive beretninger fra dette besøg.

Elsebeth Thygesen Kristensen

Gråsten Kommunes Lokalhistoriske Arkiv Årsberetning 1995

I jubilæumsåret for Genforeningen i 1920 arrangerede arkivet en planche-udstilling i Den Danske Banks vinduer. Senere vistes udstillingen i bibliotekets lokaler.

De nyanskaffede mikrokort over kirkebøger fra Kværns, Rinke-næs, Adsbøl og Gråsten sogne indtil 1891 kan nu udnyttes, idet arkivet har fået overladt et læseapparat.

Elever fra Gråsten skole har besøgt arkivet og fik forevist en lysbilledserie samt forskelligt materiale. Efterfølgende har adskillige elever besøgt arkivet for nærmere undersøgelse af forskellige emner.

Der har været mange besøgende på arkivet og desuden mange forespørgsler, både mundtligt og skriftligt.

I forbindelse med nedlæggelse af Slagteri-region Syd har vi modtaget et stort antal billeder og diverse protokoller.

Vi kunne tænke os lidt flere afleveringer end der har været i det forløbne år. For at styrke kontakten udadtil vil der primo 1996 blive etableret et Arkivudvalg.

Arkivet har 4 frivillige medarbejdere samt en lønnet bibliotekar i nogle timer.

Hans Paulsen

Historisk Forening for Gråsten By og Egn Årsberetning for 1995

Foreningens første arrangement var afstemningsfesten 10. februar på »Rinkenæshus«. Igennem et samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland blev der mulighed for at få opført et af de seks lokale egnsspil som Jakob Clausen, Haderslev, havde fået til opgave at skrive i anledning af 75-året for Sønderjyllands genforening. Alle seks spil omhandlede perioden fra 1920 til 1945, og i Rinkenæs opførtes »Mennesker ved en korsvej«, der handler om 9. april 1940 på Gråsten Banegård.

Efter kaffebordet havde Inge Adriansen et indlæg om stykket og perioden iøvrigt. 250 var mødt frem, så der var fuldt hus.

Den 27. april afholdtes den årlige generalforsamling i Ahlmannsparken, hvor 65 af foreningens medlemmer så lysbilleder og hørte om før og nu i foreningens område. Børge Kristensen og H.C. Lassen stod for denne afdeling.

Den 15. juni var foreningen medindbyder til et genforeningsarrangement, som startede fra Torvet i Gråsten. Med den sønderjyske Garde og Gråsten Garden i spidsen blev kursen sat mod Slotsbakken, hvor en ny flagstang skulle indvies, og hvor tidligere forstander på Jaruplund Højskole Egon Rasmussen talte.

I stedet for den traditionelle eftermiddagsudflugt blev det denne gang en aftentur til Bov sogn. Formanden for Vis Herred Hans H. Bang ledede turen og fortalte om gamle bygninger og steder, vi så. Afslutning med kaffe på Bov Museum, hvis tilblivelse der også blev fortalt om. Der var 32 deltagere på denne tur.

Den 22. november var der efterårsmøde med Jørn Buch, Ha-

derslev, der talte over emnet Grænsekampen i Sønderjylland efter 1920. 70 var mødt frem og foreningens 21. årsskrift blev udleveret til medlemmer. Efter i 20 år stort set at have haft samme udseende var der nu kommet lidt »kulør« på årsskriftet.

Det blev godt modtaget af medlemmerne, og en efterbestilling hos bogtrykkeren var nødvendig.

Foreningens medlemstal ligger fortsat ret konstant på 325, men nye medlemmer er naturligvis velkomne.

Frede Chr. Ihle

Der er planlagt følgende arrangementer i 1997

- 16.04.1997 Generalforsamling med foredrag
- 14.06.1997 Sommerudflugt til Ribe og Omegn
- 19.11.1997 Efterårsmøde med foredrag af Karl Otto Meyer, Flensborg.

Da der vil kunne forekomme ændringer i ovennævnte, vil vi anbefale medlemmerne at følge annonceringen i Graasten og Omegns Folkeblad.

Årsskrifter fra tidligere år kan købes i Lokalhistorisk Arkiv, pris kr. 35,- pr. stk.

P.t. er følgende årgange på lager:

1977, 1981, 1982, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 1991, 1992, 1993, 1994 og 1995

Arkivet efterlyser årsskrifter fra årene 1978, 1983 og 1990, så hvis nogle kan undvære, vil Arkivet være taknemlig.

